ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ନାଟକ ।

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ହରିହର ରଥଙ୍କ ବିରଚିତ ।

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ।

PRINTED BY V. KAR.
THE UTKAL SAHITYA PRESS,
CUTTACK.
1909.

ମୂଲ୍ୟ ୪ ॰ ୬୨ ମାତ୍ର ।

ନିଖିଳଗୁଣନିଧାନ, ଉତ୍କଳଗୌରବରବି, ଯଜ୍ଞପତ୍ତି-
ବିଦ୍ୟାବିନୋଦ-କବିରତ୍ନୋପାଧିକ, ଅଷ୍ଟଦୁର୍ଗାଧୀଶ୍ୱର
ରାଜାବାହାଦୁର ଶ୍ରୀମାନ୍ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦେବ ବର୍ମ-
ମହୋଦୟ ଶ୍ରୀକରକମଳେଷୁ ।

ସବିନୟ ନିବେଦନମିଦଂ

ମହାରାଜ !

ଶ୍ରୀଯୁଷ୍ମନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ପ୍ରସାଦଭାଜନ ହୋଇ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର, ବୃନ୍ଦାବନ, ବାରାଣସୀ ପ୍ରଭୃତି ତୀର୍ଥସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ସୁମହତ୍ କୀର୍ତ୍ତିମାନ ସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରକୁ ମଧ୍ୟ 'ରୁକ୍ମିଣୀ ପରିଣୟା'ଦି ସୁଲଳିତ କାବ୍ୟରତ୍ନମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅଳଙ୍କୃତ କରି ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସମସ୍ତ ସଦ୍ଗୁଣ ଓ ସଦନୁଷ୍ଠାନର ପରିଚୟ ପାଇ ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ନାଟକ ଖଣ୍ଡି ଶ୍ରୀଯୁଷ୍ମଙ୍କ ଶ୍ରୀକରକମଳରେ ଅର୍ପଣ କଲି । ଏହା ସାଦରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ ନିଜକୁ କୃତାର୍ଥ ଜ୍ଞାନ କରିବି ।

୨୦ । ୫ । ୦୯
କଟକ ।

ଶ୍ରୀଯୁଷ୍ମଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଗ୍ରହାକାଙ୍କ୍ଷୀ
ଶ୍ରୀ ହରିହର ରଥ ଶର୍ମା
ହେଡ଼ପଣ୍ଡିତ; ଟ୍ରେନିଂସ୍କୁଲ୍—କଟକ ।

ନାନ୍ଦୀ ।

ରାଗ—କାମ୍ବୋଜୀ—ଅଦତାଳ ।

ସୂତ୍ରଧାର—ମା ସରସ୍ୱତି, ଭଗବତି, ଦେବୀ ଭାରତି !

ତୁଷାରବରଣୀ, ମଧୁରଭାଷିଣି, ଅସାରନାଶିନି, ସଂସାରଜନନି,
ମାତଃ ବୀଣାପାଣି, ବିଶ୍ୱବିମୋହିନି, ଦିଅ ମା ସୁମତି,
ଘେନ ମୋ ପ୍ରଣତି । ୧ ।

ସାରସବାହିନି, ସରୋଜବାସିନି; ହରଷଦାୟିନି, ସୁରସକାରିଣୀ,
ଶାସ୍ତ୍ରବିଧାୟିନି ,ଜ୍ଞାନପ୍ରଦାୟିନି, ନାଶ ମା କୁମତି,
ଦିଅ ମା ଭକତି । ୨ ।

ଦାସ ହୃଦହର, ଲେଶ ଦୟା ତୋର, ଅଶାରେ ପଥର,
ସୁସାରେ ସୁଧାର;
ଧବଳକୁସୁମେ ଗୁନ୍ଥି ସୁଯତନେ; ପୂଜଇ ଭକତ-
ସହକାରେ ଅତି । ୩ ।

ସରସ୍ୱତୀ ଦର୍ଶନ ।

ସୂତ୍ରଧାର—ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳିରସୌ ଦେବ ! ଦୀୟତେ ପାଦୟୋସ୍ତବ ।
ନିର୍ବିଘ୍ନମଭିନେଷ୍ୟାମି ନାଟକଂ ତ୍ୱତ୍ପ୍ରସାଦତଃ ॥

(ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦାନ—ପରଦାପତନ)

* * *

ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ନାଟକ ।

ନାନ୍ଦ୍ୟନ୍ତେ ସୂତ୍ରଧାର—ଅମ୍ଭେ ଅତ୍ରାସୀନ ସମସ୍ତ ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଜଣାଉଅଛୁଁ କି ଆଜି ଅମ୍ଭେ ଏଠାରେ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇବୁଁ, ଆପଣମାନେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ । ଏ ନାଟକ କରୁଣରସାତ୍ମକ ଆଉ ଉପଦେଶପ୍ରଦ, ଏ ହେତୁ ଦର୍ଶନୀୟ ଅଟେ । ଏ ନାଟକାଭିନୟ ଦେଖି ଆପଣମାନେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବେ । (ବୁଲି) କିଏ ଅଛ ହେ ?

ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଆଜ୍ଞା ଦିଅନ୍ତୁ ଆର୍ଯ୍ୟ !

ସୂତ୍ର—ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ! ବୁଝିଲ, ପାତ୍ରମାନଙ୍କର ବେଶାଦି ଶେଷ ହେଲାଣି କି ନାହିଁ ?

ପାରି—ଆଜ୍ଞା, ଆପଣଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ଅନେକବେଳୁଁ ପାତ୍ରମାନଙ୍କର ବେଶାଦି ଶେଷ କରି ଦେବସଭାର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଇବେ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଏ ରଙ୍ଗଭୂମିରୁ ବାହାର ଆସିଲେ ସେ ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ କରିବେ ।

ସୂତ୍ର—ହଉ, ଅମ୍ଭେ ଏଠାରୁ ବାହାର ଯାଉଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ, ଶୀଘ୍ର ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ତାଙ୍କୁ କହି ଦିଅ । ଦେଖ, ଅନେକକ୍ଷଣ ହେଲା ଦର୍ଶକମାନେ ନାଟକାଭିନୟ ଦେଖିବେ ବୋଲି ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଅଛନ୍ତି ।

ପାରି—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ପ୍ରସ୍ତାବନା)

ଦେବସଭାର ଦୃଶ୍ୟ—(ଆଗରେ ଅପ୍ସରାମାନେ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିବା)

ଇନ୍ଦ୍ର—(କିଛୁକ୍ଷଣ ପରେ) ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅନେକକ୍ଷଣ ହେଲା ନୃତ୍ୟ କଲଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଇ ବିଶ୍ରାମ କର ।

ଅପ୍ସରାମାନେ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପ୍ରଣାମ କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଇନ୍ଦ୍ର—ସୁରଗଣ ! ଦଶାନନ ବିନଷ୍ଟ ହେବା କଥା ଶୁଣି ଆମ୍ଭ ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଉଅଛି ।

ନିଶାକର—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ) ଆଜ୍ଞା, ରାବଣଭୟରୂପ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନାନ୍ଧକାର ଦୂର ହେବାରୁ ସ୍ୱର୍ଗ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପାତାଳରେ ସମସ୍ତେ ଖୁସି ଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଦେବଲୋକର ହୃତାଧିକାର ପୁନଃପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ଆପଣଙ୍କ ମନ କାହିଁକି ଆନନ୍ଦିତ ନ ହେବ ? (ଆସୀନ)

ଦିବାକର—(ଉଭା ହୋଇ) ଆପଣ ଏ ଅଧିକାର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ଅନୁକୂଳରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏ ହେତୁ ଆମ୍ଭେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଅଛୁଁ, ଆଜି ଏ ଦେବସମାଜପକ୍ଷରୁ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୃତଜ୍ଞତାସୂଚକ ଧନ୍ୟବାଦ ପତ୍ର ଲେଖାଯାଉ । (ଆସୀନ)

ନିଶାକର—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ) ଆମ୍ଭେ ଦିବାକରଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁମୋଦନ କରୁଅଛୁଁ । (ଆସୀନ)

ଇନ୍ଦ୍ର—ହଁ ଭଲ କହିଲ । ବୃହସ୍ପତି ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କୃତଜ୍ଞତାସୂଚକ ଧନ୍ୟବାଦପତ୍ର ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ଲେଖି ଦିଅ ।

ବୃହସ୍ପତି—ଯେ ଆଜ୍ଞା ।

ନେପଥ୍ୟେ ନାରଦ—ସଦା ମନ କର ଧ୍ୟାନ ପ୍ରଭୁ ନାରାୟଣ ।
ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଦେବ ନିତ୍ୟ ନିରଞ୍ଜନ । ୧ ।
କାମାଦି ରିପୁହୀନ ସର୍ବବିକାରବିହୀନ,
ଦୟାମୟ ଜ୍ଞାନମୟ ସର୍ବତ୍ର ସମାନ । ୨ ।

ଅନାଦି ଅକ୍ଷୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ନାହିଁ ଦେହ ନାହିଁ ବର୍ଣ୍ଣ,
ନେତ୍ରହୀନ କରନ୍ତି ଓସ ସର୍ବ ବିଲୋକନ । ୩ ।
ଚକ୍ଷୁର ସେ ଅଗୋଚର, ଦେବଦେବ ପରାତ୍ପର,
ସର୍ବତ୍ର ତାଙ୍କ ବିହାର, ନାହିଁ ଟି ଚରଣ । ୪ ।
ଛମା ଭ୍ରମୁଅଛୁ ମନ, ନାହିଁକି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ,
ନିତ୍ୟ ସୁଖ ଭୁଞ୍ଜି ତାଙ୍କ ପଦେ ଦେଇ ମନ । ୫ ।

ଗାନ କରୁ କରୁ ନାରଦଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ।

ଦେବତାମାନେ—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରଣାମ କରିବା)

ନାରଦ—ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁ, ଆଜ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ଦେବଲୋକରେ ନିଃଶଙ୍କରେ ସଭା କରୁଥିବାର ଦେଖି ଅମ୍ଭେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲୁଁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ଏ ଆସନରେ ବସିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ନାରଦ—(ଆସନରେ ବସି) ତୁମ୍ଭେମାନେ ବସ ।

ଦେବତାମାନେ—(ଆସନରେ ବସିବା)

ଇନ୍ଦ୍ର—ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁ ଆଡୁ ଆସିବା ହେଲେ ?

ନାରଦ—ଅମ୍ଭେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରୁ ଆସିଲୁଁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ?

ନାରଦ—ହଁ, ଭଲ ଅଛନ୍ତି, ଆଜିକାଲି ସାଂସାରିକ ସୁଖ ଭୋଗ କରିବାରେ ମାତିଅଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ବୈକୁଣ୍ଠକୁ କେବେ ଆସିବେ ?

ନାରଦ—ବୋଧହୁଏ, ଦେହାନ୍ତର ଧାରଣ କରିଥିବାରୁ ନିଜ ଧାମ ତାଙ୍କର ସ୍ମରଣ ହେଉ ନାହିଁ, କାରଣ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଅନୁରଞ୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ଅଉ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗର୍ଭବତୀ ଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରାକୃତ ପୁରୁଷ ପରି ତାହାଙ୍କ ସ୍ନେହାଧୀନ ହୋଇ ସର୍ବଦା ତାଙ୍କ ଉଆସରେ କାଳଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଦିବାକର—ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ନ ଥିବାରୁ ଏ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ମସ୍ତକହୀନ କବନ୍ଧ ପରି ଅସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଅଛି । ଉପର ସେ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ବାହୁଡ଼ି ଆସିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । ଦେବକାର୍ଯ୍ୟ ତ ସାଧିତ ହେଲାଣି, ଆଉ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ରହିବା ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ କଅଣ ? ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠ କାହିଁକି ସ୍ମରଣ ହେଉ ନାହିଁ ?

ନାରଦ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଙ୍ଗରେ ଥିବାରୁ ସେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ବୈକୁଣ୍ଠ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯଦି ତୁମ୍ଭେମାନେ ତାହାଙ୍କୁ କୌଣସି ଉପାୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା କରାଇ ପାରିବ, ତେବେ ତାହାଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠ ମନେ ପଡ଼ିବ, ସେ ନିଶ୍ଚୟ ବାହୁଡ଼ି ଆସିବେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—କେଉଁ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା କରାଇ ପାରିବୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ତେବେ ସେହି ଉପାୟଟି କହି ଦିଅନ୍ତୁ ।

ନାରଦ—ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାଧ୍ୟ ନୁହେ, ତୁମ୍ଭେ ଅଘଟନଘଟନାପଟୀୟସୀ ଶକ୍ତି ମାୟାଦେବୀଙ୍କୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ କରାଇ ଦେବାପାଇଁ ଯାଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କର, ସେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସହଜରେ ସାଧନ କରାଇଦେଇ ପାରିବେ । (ଉଠି) ଆମ୍ଭେ ଯାଉଅଛୁଁ । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସମସ୍ତ ଦେବତାମାନେ—(ପ୍ରଣାମ କରିବା) ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ସୁରଗଣ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭା ଭଙ୍ଗ କରାଯାଉ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଅ, ଆମ୍ଭେ ମାୟାଦେବୀଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଉଅଛୁଁ । (ଉଠି ପ୍ରସ୍ଥାନ) (ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ) ।

ବିଷ୍କମ୍ଭକ ।

୧ ମ ଦୃଶ୍ୟ ।

(ପଲଙ୍କ ଉପରେ ରାମ ଓ ସୀତା ଆସୀନ ।)

ରାମ—ଦେବି ! ଦୁଃଖିତ ହୁଅ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭ ପିତା ମହାଶୟ ତୁମ୍ଭର

କୌଣସି ଗ୍ରହଦୋଷ ଥିବାର ଜାଣି ସାର ତାହାର ଶାନ୍ତିବିଧାନ କରିବାପାଇଁ ସୋମତୀର୍ଥକୁ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ବାହାରିଗଲେ, ତପସ୍ୟା ସାରି ପୁଣି ଏଠାକୁ ଆସିଯିବେ, ଏଥିପାଇଁ ଦୁଃଖିତ କାହିଁକି ହେଉଚ ?

ସୀତା—ହଁ, ତାହା ମୁଁ ଶୁଣିଚ, ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ ଆଉ ଆମ୍ଭ ଶାଶୁମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଭଗିନୀପତି ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗ ମହର୍ଷିଙ୍କ ଯାଗନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ମତେ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଯାଇଅଛନ୍ତି; ପିତା ମହାଶୟ ଥିଲେ ସେ ମଧ୍ୟ ବାହାରିଗଲେ, ସମସ୍ତ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଏକାବେଳକେ ବିରହ ଘଟିବାରୁ ମୋ ମନ ଦୁଃଖିତ ହେଉଚି ।

ରାମ—ହଁ, ଏକାବେଳକେ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ବିରହ ଘଟିଲେ ମନ ଦୁଃଖିତ ହୁଏ ।

କଞ୍ଚୁକୀ—(ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ମହାରାଜଙ୍କର ଜୟ ହେଉ । ଦେବ ! ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ଆଶ୍ରମରୁ ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—ମହର୍ଷି ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ଆସିଅଛନ୍ତି ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଆଜ୍ଞା ।

ରାମ—ଶୀଘ୍ର ତାହାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଘେନ ଆସ ।

କଞ୍ଚୁକୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସୀତା—ମହର୍ଷି କଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ନେବାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି କି ? ଆପଣ ମତେ ଛାଡ଼ି ଯିବେ ନାହିଁ ।

ରାମ—ତୁମ୍ଭେ ଗର୍ଭବତୀ ଅଛ ଏ ସମୟରେ ଆମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବାହାରି ଯିବୁଁ ?

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—(ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ମହାରାଜ ମହାରାଣୀଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ରାମ, ସୀତା—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା)

ରାମ—ମହର୍ଷେ ! ପ୍ରଣାମ, ଏ ଆସନରେ ବସିବା ହେଉନ୍ତୁ ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—(ଆସନରେ ବସିବା)

ସୀତା—ମହର୍ଷେ ! ପ୍ରଣାମ ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—ବୀର ପୁତ୍ର ପ୍ରସବ କର ।

ସୀତା—(ମୁଣ୍ଡ ତଳକୁ ପୋତିବା)

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ଆସନରେ ବସ ।

ରାମ, ସୀତା—(ବସିବା)

ସୀତା—ଆମ୍ଭ ଶାଶୁମାନେ ଆଉ ଶାନ୍ତା ଦେବୀ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ? ମତେ ମନେ ପକାଉଥାନ୍ତି କି ?

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—ହଁ, ସବୁବେଳେ ତୁମ୍ଭର କଥା ପଡ଼ିଥାଏ; ମହାରାଜ ! ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ, ତୁମ୍ଭ ମାଆମାନେ ଆଉ ଶାନ୍ତାଦେବୀ ବାରମ୍ବାର କହିଅଛନ୍ତି, ଜାନକୀ ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଇଚ୍ଛା କରୁଥିବେ, ଅବଲମ୍ବେ ତାହା ସମ୍ପାଦନ କରାଇ ଦେଉଥିବ ।

ରାମ—ହଁ, ଏ ଯେତେବେଳେ ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି, ଅବଲମ୍ବେ ତାହା ସମ୍ପାଦନ କରାଇ ଦିଆ ଯାଉଅଛି ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—ଆଉ ତୁମ୍ଭ କୁଳଗୁରୁ ବଶିଷ୍ଠ ଦେବ କହିଅଛନ୍ତି, ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ-ବ୍ରତ ତୁମ୍ଭ କୁଳର ପରମ ଧନ ଅଟେ । ଆମ୍ଭେ ଏଠାରେ ତୁମ୍ଭ ଭଗିନୀପତି ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ଯାଗକାର୍ଯ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ବାଳକ ନୂଆ ହୋଇ ରାଜା ହୋଇଅଛ, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅନୁରଞ୍ଜନ କରିବା ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ଥିବ ।

ରାମ—ଆମ୍ଭେ ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କଲୁଁ; ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅନୁରଞ୍ଜନ କରିବାପାଇଁ ଆମ୍ଭର ସମସ୍ତ ସୁଖ, ଦୟା, ସ୍ନେହ ବା ଏ ଜାନକୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଲେ ଛାଡ଼ି ପାରୁଁ ।

ସୀତା—(ହସି) ଏଥିପାଇଁ ଲୋକେ ଆପଣଙ୍କୁ ରଘୁବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରଣୀ ବୋଲି କହନ୍ତି ।

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର—ଆମ୍ଭେ ଯାଉଅଛୁଁ ।

ରାମ—କିଏ ଅଛ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଆଜ୍ଞା ଦଅନ୍ତୁ ମହାରାଜ !

ରାମ—ଏ ମହର୍ଷିଙ୍କୁ ଅମ୍ଭ ହୋମଘରେ ବିଶ୍ରାମ କରାଅ ।

କଞ୍ଚୁକୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ଅଷ୍ଟାବକ୍ରଙ୍କ ସହ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ରାମ—ପ୍ରିୟେ ! ଯେତେବେଳେ ଯାହା ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ହେଉଥିବ ଲଜ୍ଜା ନ ରଖି ଅମ୍ଭ ଆଗରେ କହୁଥିବ, ଗର୍ଭିଣୀମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଲେ ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି ବାଧା ହୁଏ ।

ସୀତା—ମୋର ଏଣିକି ଆଉ କିଛି ଇଚ୍ଛା ହେଉ ନାହିଁ, କେବଳ ଏତିକି ଇଚ୍ଛା ହଉଚି, ଋଷିମାନଙ୍କର ପବିତ୍ର ଆଶ୍ରମ ଟିକିଏ ଦେଖି ଆସନ୍ତି, ଦିନେ ହେଲେ ସେ ଗଙ୍ଗାକୂଳବାସୀ ଫଳମୂଳାଶୀ ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ରହି ଆସନ୍ତି ।

ରାମ—ହଉ, ପଠାଇ ଦେବୁଁ ।

ସୀତା—ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ମତେ ଅଳସ ବୋଧ ହଉଚି, ମୁଁ ଟିକିଏ ଶୋଇବି ।

ରାମ—ହଉ, ଅମ୍ଭ ଏ ଅଙ୍ଗକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଶୟନ କର ।

ସୀତା—(ହସି) ନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗକୁ ବାଧା ହେବ, ମୁଁ ଅନ୍ୟଠାରେ ଯାଇ ଶୋଉଚି ।

ରାମ—ତୁମ୍ଭେ ତ ବନରେ ସର୍ବଦା ଏହି ଅଙ୍ଗକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଶୋଉଥିଲ, ଆଜି କାହିଁକି ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇ ଶୋଇବ ? (ସୀତାଙ୍କୁ ବଳାତ୍କାରରେ କୋଳରେ ଶୁଆଇବା)

ସୀତା—ପ୍ରକୃତରେ ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗ ପରି ଅନ୍ୟଠା ମତେ ସେତେ ସୁଖ ଲାଗେ ନାହିଁ । (ଶୋଇବା)

ରାମ—ପ୍ରିୟା ତ ନିଦରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲେଣି, (ଅଉଁସି) ଏ ଅମ୍ଭ ଗୃହର ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ନୟନର ଆନନ୍ଦଦାୟିନୀ, ଏହାଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶ ଅମ୍ଭଙ୍କୁ ବହୁଳ ଚନ୍ଦନ ରସ ପରି ସୁଶୀତଳ ବୋଧ ହୁଏ, ବିରହ ଛଡ଼ା ଏହାଙ୍କର କେଉଁ କଥା ବା ଅମ୍ଭର ପ୍ରୀତିଜନକ ନୁହେ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଦେବ ! ଆପଣଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱସେବକ ଦୁର୍ମୁଖ ଆସିଛି ।

ରାମ—ଆମ୍ଭ ଅନ୍ତଃପୁରଚାରୀ ଦୁର୍ମୁଖ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଆଜ୍ଞା ।

ରାମ—ଆମ୍ଭ ନଗରବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ଆମ୍ଭ ବିଷୟରେ କିଏ କଣ କହୁଅଛନ୍ତି ବୁଝି ଆସିବାକୁ ପଠାଇଥିଲୁଁ । ଅଚ୍ଛା, ତାକୁ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ କହିଦିଅ ।

କଞ୍ଚୁକୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସୀତା—ହା ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର !

ରାମ—ଅରେ ! ଦେବୀ କଅଣ ଗୋଟିଏ ଖରାପ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ବିଳିବିଳାଉ ଅଛନ୍ତି ! (ଆଉଁସି) ଦେବି ! ଭୟ କର ନା, ଆମ୍ଭେ ପାଖରେ ଅଛୁଁ ।

ଦୁର୍ମୁଖ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ମହାରାଜଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ରାମ—କଅଣ ବୁଝି ଆସିଲ ?

ଦୁର୍ମୁଖ—ଆଜ୍ଞା, ପ୍ରଜାମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା କରୁଅଛନ୍ତି, କହୁଅଛନ୍ତି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସୁଶାସନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମହାରାଜ ଦଶରଥଙ୍କୁ ପାସୋରି ପକାଇଅଛୁଁ ।

ରାମ—ଏ ତ ଆମ୍ଭ ପ୍ରଶଂସା କଥା, ଯଦି କେହି ଆମ୍ଭଙ୍କୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ନିନ୍ଦା କରୁଅଛନ୍ତି ତ କହ ।

ଦୁର୍ମୁଖ—ଆଜ୍ଞା, ଦୁର୍ଜନମାନେ କିଏ କଅଣ କହୁଅଛନ୍ତି, ସେ କଥା ଶୁଣି ଆପଣଙ୍କର କି ଲାଭ ?

ରାମ—ଆମ୍ଭର ତ ସେହି ସବୁ କଥା ଶୁଣିବା ଉଚିତ ହେଉଅଛି, ଦୋଷ ଜଣା ପଡ଼ିଲେ ସିନା ତାହାର ପ୍ରତି ଅବଧାନ କରା ଯିବ ।

ଦୁର୍ମୁଖ—(ପାଖକୁ ଯାଇ କାନରେ ଏପରି ଏପରି)

ରାମ—ଉଃ ! କି ବଜ୍ରପାତ ସମ ଦାରୁଣ ବଚନ !! (କିଛିକ୍ଷଣ ରହି

ଯାଇ) ଜାନକୀଙ୍କର ପରଗୃହବାସ ଦୋଷ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ନିରାକୃତ କରା ହୋଇଥିଲେହେଁ, ବାସ୍ତୁ କୁକ୍କୁର ବିଷ କାଳାନ୍ତରରେ ଶରୀରରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲା ପରି ଏ ଜନାପବାଦ ଅମ୍ଭ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲା ? ମୁଁ ହତଭାଗ୍ୟ, କଅଣ କରିବ ? (ଚିନ୍ତା କରି) ଆଉ ଚିନ୍ତା କଲେ କଅଣ ହେବ ? ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁମାନେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ ବ୍ରତ ପାଳନ କରି ଆସିଅଛନ୍ତି, ଭଗବାନ୍ ବଶିଷ୍ଠଦେବ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅନୁରଞ୍ଜନ କରିବା ବିଷୟରେ ସାବଧାନ ଥିବ ବୋଲି ଏହିକ୍ଷଣି ଆଜ୍ଞା ପଠାଇଅଛନ୍ତି, ଏହା ମୁଁ ଦେଖି ଶୁଣି କପରି ତାହା ଲଙ୍ଘନ କରିବ ? ହା ଦେବି ! ଯଜ୍ଞଭୂମିସମ୍ଭବେ ! ହା ଜନକବଂଶଆନନ୍ଦଦାୟିନି ! ହା ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟବାସପ୍ରିୟସଖି ! ହା ରାମୈକଜୀବିତେ ! ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ଏ ଧରିତ୍ରୀ ପବିତ୍ର ହେଉଅଛି । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏ ଜନାପବାଦ ଅପବିତ୍ର କଲା ? ତୁମ୍ଭ ଲାଗି ଲୋକେ ସନାଥ ହେଉଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ ଅନାଥା ହୋଇ ବିପଦ୍‌ଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ? ଦୁର୍ମୁଖ ! ଏଣିକି ଆସ ।

ଦୁର୍ମୁଖ—ନିକଟକୁ ଯିବା ।

ରାମ — ତୁମ୍ଭେ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଯାଇ କହିବ । (କାନରେ ଏପରି)

ଦୁର୍ମୁଖ—ଏଥିପାଇଁ ଦେବୀ ଥରେ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଆଉ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗର୍ଭବତୀ ଅଛନ୍ତି, ସନ୍ତାନଟିଏ ହେଲେ ରଘୁକୁଳ ପବିତ୍ର ହେବ, ଆପଣ ଦୁର୍ଜନମାନଙ୍କ କଥାରେ ଦେବୀଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ କରିବେ ?

ରାମ—ଆଃ ! ଅମ୍ଭ ପ୍ରଜାମାନେ କାହିଁକି ଦୁର୍ଜନ ହେବେ ? ଅମ୍ଭ ଦୁରଦୃଷ୍ଟକୁ ଗୋଟାଏ ନିନ୍ଦାର କାରଣ ଘଟି ଯାଇଅଛି, ଆଉ ଦେବୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥିଲା ତାହା ଅନେକ ଦୂରରେ ହୋଇଥିଲା, ଏମାନେ ତାହା କେହି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତେ ? ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ।

ଦୁର୍ମୁଖ—ହା ଦେବ ! (କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ରାମ – ଉଃ ! କି କଷ୍ଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ? ମୁଁ କ୍ରୂର, ଘାତକୀ, ଯାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ପିଲାଦିନୁଁ ପ୍ରତିପାଳନ କରି ଆସିଅଛି, ଯାହାଙ୍କର ମୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ଅବଲମ୍ବନ ନାହିଁ, କଂସାର ନିଜ ଗୃହପାଳିତ ପକ୍ଷୀକୁ ନାଶ କଲା ପରି ମୁଁ ସେହି ଦେବୀଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବାକୁ ବସିଅଛି ? ମୁଁ ପାପୀ, ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ, ଦେବୀଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି କାହିଁକି ଅପବିତ୍ର କରୁଛି ? (ସୀତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଜଙ୍ଘ ଉପରୁ ଖସାଇ ଶୁଆଇ ଦେବା) ପ୍ରିୟେ ! ଅଜାପାଏ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମରେ ପଡ଼ିଥିଲ, ମୁଁ ଅକର୍ମକାରୀ ଚଣ୍ଡାଳ, ଚନ୍ଦନ ଭ୍ରମରେ ବିଷବୃକ୍ଷ ଆଶ୍ରୟ କରିଥିଲ, ଏବେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କର । (ପଲଙ୍କ ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ) ଆଜିଠାରୁ ମୋହର ଜୀବିତ ପ୍ରୟୋଜନ ଶେଷ ହେଲା, ସଂସାର ମୋ ପ୍ରତି ଅସାର ହେଲା, ଶରୀର ଧାରଣ କରିବା ମତେ ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି, କଅଣ କରିବି ? ମୋହର କି ଗତି ହେବ ? ସତତ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବି ବୋଲି କି ଦୈବ ମତେ ଜୀବନ ଦେଇଥିଲା ? ହା ମାତଃ, ଅରୁନ୍ଧତି ! ହା ଭଗବନ୍ ବଶିଷ୍ଠ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ! ହା ତାତ ଜନକ ! ପାପୀ ରାମ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଜାପାଏ ପ୍ରତାରଣା କରି ଅପବିତ୍ର କରିଅଛି । କାହିଁକି ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଧରୁଅଛି ? ମୋ ପରି ପାପାତ୍ମା ଦ୍ୱାରା ଏମାନଙ୍କ ନାମ ଗୃହୀତ ହେଲେ ଏମାନଙ୍କୁ ପାପ ସ୍ପର୍ଶ କରିବ ! ମୁଁ ଏଡ଼େ ପାପୀ ଯେ ଗୃହର ଶୋଭାରୂପିଣୀ ଯେଉଁ ପ୍ରିୟତମା ଗୃହିଣୀ ମତେ ପ୍ରିୟତମ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି ମୋ ଅଙ୍ଗକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଶୋଇଥିଲେ, ଯେ ଗର୍ଭବତୀ ଥିବାରୁ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ହାବୁଡ଼ୁଁ ପଳାଇବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ଯାହାଙ୍କର ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ଦର୍ଶନରେ ଗର୍ଭପାତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା, ତାହାଙ୍କୁ ମୁଁ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁମାନଙ୍କଠାରେ ବଳି ଦେଲା ପରି ବନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଉଅଛି ?

ନେପଥ୍ୟେ—ଯମୁନାତୀରବାସୀ ଉଗ୍ର ତପସ୍ୱୀ ଋଷିମାନେ ଲବଣରାକ୍ଷସର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଭୀତ ହୋଇ ବନରୁ ପଳାଇ ଆସି ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶରଣ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—ଅଙ୍ଗଜାଏ ପୁଣି ରାକ୍ଷସମାନେ ଅତ୍ୟାଚାର କରୁଅଛନ୍ତି ? ଚାଲ, ଆମ୍ଭେ ଯାଉଅଛୁଁ । (ସଙ୍କେତକେ) ଦେବ ! ଦେବ ! ତୁମ୍ଭ ଆମ୍ଭର ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ ଏଣିଙ୍କ ଏଡ଼ଙ୍କ । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସୀତା—(କିଛୁକ୍ଷଣ ପରେ ଉଠି ଚାରି ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ମତେ ଏକୁଟିଆ ଏଠାରେ ଛାଡ଼ି ବାହାର ଗଲେ ? କିଏ ଅଛ ରେ !

ଦୁର୍ମୁଖ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଦେବ ! ତପୋବନ ଦେଖିବାକୁ ଯିବେ ପରା ? କୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରଥ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ଆଣିଅଛନ୍ତି ।

ସୀତା—ମତେ ତପୋବନ ଦେଖାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରଥ ସୁସଜ୍ଜିତ କରି ଆଣିଛନ୍ତି ?

ଦୁର୍ମୁଖ—ଆଜ୍ଞା ।

ସୀତା—ହଉ ଚାଲ ଯାଉଛି, ରଘୁକୁଳ ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ, ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କ ପଦଦ୍ୱୟକୁ ପ୍ରଣାମ, ସକଳ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଇତି ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ ।

* * *

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ ।

ନେପଥ୍ୟେ—ତପସ୍ୱିନି ! ଏଣେ ଆସିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ପଥିକବେଶା ତପସ୍ୱିନୀ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ମତେ କିଏ ଡାକୁଛି ? (ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ ଚାରିଆଡ଼କୁ ଚାହିଁବା)

ବାସନ୍ତୀ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଆଜି ଆମ୍ଭର ସୁଦିନ, ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖିଲୁଁ; ସଜ୍ଜନ ସହବାସ କେତେ ପୁଣ୍ୟରେ ମିଳେ, ଏଠାରେ ବୃକ୍ଷଛାୟା ଆଉ ତପସ୍ୱିମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଫଳ ମୂଳ ଅନେକ ଅଛି, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଭୋଜନ କରି ବାସ କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ତପସ୍ୱିନୀ—ଆପଣ କିଏ ?

ବାସନ୍ତୀ—ଆମ୍ଭେ ଏ ବନଦେବତା ବାସନ୍ତୀ । ଆପଣ କିଏ ? କେଉଁଠାରୁ ଆସିବା ହେଲେ ? କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଉଅଛନ୍ତି ?

ତପସ୍ୱିନୀ—ଆମ୍ଭେ ଆତ୍ରେୟୀ, ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରୁ ଆସୁଅଛୁଁ, ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଯମୁନାତୀରବାସୀ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଉଅଛୁଁ ।

ବାସନ୍ତୀ—ସେ ପୁରାତନ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଭଗବାନ୍ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ତ ଅନ୍ୟ ଋଷିମାନେ ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି, ଆପଣ ସେଠାରେ ଶିକ୍ଷା ନ କରି ଏତେ ଦୁର୍ବିସହ କ୍ଲେଶ କାହିଁକି ସ୍ୱୀକାର କରିବା ହେଲେ ?

ତପସ୍ୱିନୀ—ସେଠାରେ ଆମ୍ଭର ପଢ଼ା ଭଲ ହେଲା ନାହିଁ ।

ବାସନ୍ତୀ—କାହିଁକି ?

ତାପସୀ—ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଯୋଡ଼ିଏ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେ ସେ ଦୁହିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପଢୁଥିଲୁଁ, କିନ୍ତୁ ପାଠରେ ସେ ଦୁହିଙ୍କୁ ଅନୁଧାବନ କରି ପାରିଲୁଁ ନାହିଁ ।

ବାସନ୍ତୀ—କାହିଁକି ଅନୁଧାବନ କରି ପାରିଲ ନାହିଁ ?

ତାପସୀ—ସେ ଯୋଡ଼ିକ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍, ଗୁରୁ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ଶିଷ୍ୟକୁ ଯେପରି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି ଜଡ଼ାକୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଉପଦେଶ ଦିଅନ୍ତି, ଜଡ଼ାର ତ ଆଉ ବୁଦ୍ଧିଶକ୍ତି ବଢ଼ାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ? ଫଳରେ ଯେ ଯାହା ସେ ତାହା ହୁଏ, ନିର୍ମଳ ମଣିରେ ଯେପରି ପ୍ରତିବିମ୍ବ ପଡ଼ିବ, ମାଟିରେ କି ସେପରି ପଡ଼ିବ ?

ବାସନ୍ତୀ—କାହିଁକି ? ତୁମ୍ଭେ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ବୁଝି ନଅ ନାହିଁ ?

ତାପସୀ—ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅବସର ନାହିଁ, ସେ ଗୋଟିଏ ରାମାୟଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରୁଅଛନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ—ଆପଣଙ୍କ ଘର କେଉଁ ଦେଶରେ ?

ତାପସୀ—ଅମ୍ଭ ଘର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ।

ବାସନ୍ତୀ—ତୁମ୍ଭ ଘର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ? ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆଉ ଅମ୍ଭ ପ୍ରିୟସଖୀ ସୀତାଦେବୀ ଭଲ ଅଛନ୍ତି ତ ?

ତାପସୀ—ଶୁଣି ନାହିଁ କି ? (କାନରେ ଏପଟ ଏପଟ)

ବାସନ୍ତୀ—ହା ପ୍ରିୟସଖି ! ତୁମ୍ଭ ଉପରେ ଦୈବୀ ବଜ୍ରାଘାତ ହେଲା ? ଚିରଦିନ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବ ବୋଲି ଦୈବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା ! (କାନ୍ଦିବା)

ତାପସୀ—ଦେବି ! ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ, ଆଉ କାନ୍ଦିଲେ କଅଣ ହେବ ?

ବାସନ୍ତୀ—ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୀତାଙ୍କୁ ବନରେ ଏକୁଟିଆ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଆସିବା ପରେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କର କଅଣ ହେଲା କିଛି ଶୁଣିଛ ?

ତାପସୀ—ନା, କିଛି ଶୁଣା ଯାଇ ନାହିଁ ।

ବାସନ୍ତୀ—ରାମ ସୀତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଏବେ କିପରି ଅଛନ୍ତି ?

ତାପସୀ—ଅତି ଦୁଃଖରେ ଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ଝୁରି ଝୁରି କ୍ଷୀଣ ହୋଇ ଗଲେଣି, ଏବେ ଗୋଟିଏ ଯାଗ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ—ମଲା, ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିବାହ ହୋଇ ସାରିଲେଣି ?

ତାପସୀ—ଆଉ ଗୋଟିଏ କାହିଁକି ବିବାହ ହୁଅନ୍ତେ ମ ?

ବାସନ୍ତୀ—ତେବେ ତାଙ୍କ ଯାଗରେ ସହଧର୍ମିଣୀ କିଏ ?

ତାପସୀ—ଶୁଣି ନାହିଁ କି ? ସୁନା ସୀତାଟିଏ ଗଢ଼ାଇଅଛନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ—ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହୃଦୟ ବୁଝିବା ବଡ଼ କଠିନ । କେତେବେଳେ ବଜ୍ର ପରି କଠିଣ । କେତେବେଳେ ପୁଷ୍ପ ପରି କୋମଳ । ଏବେ ସିନା ସେହି ସ୍ୱନାସୀତାଙ୍କୁ ନେଇ ଯାଗଶାଳାରେ ଅଛନ୍ତି ? ଯଜ୍ଞ ମାଡ଼ୁ ନାହିଁ ?

ତାପସୀ—ହୋମ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନାହିଁ, ପୁରୋହିତ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱକୁ ମନ୍ତ୍ରପୂତ କରି ପୃଥିବୀରେ ବୁଲାଇ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି, ବିଧି ଅନୁସାରେ ସେ ଘୋଡ଼ା ସଙ୍ଗେ ଅନେକ ସୈନ୍ୟ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଲକ୍ଷ୍ମଣପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ସେମାନଙ୍କର ସେନାପତି ହୋଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ—ଲକ୍ଷ୍ମଣର ଗୋଟିଏ ପୁଅ ହେଲାଣି ? ମରଯାଏଁ, ଚିରଜୀବୀ ହୋଇ ଥାଉ । ତୁମ୍ଭେ ଅଯୋଧ୍ୟାରୁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଆସିଲା ଦିନ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସିଥିଲ ?

ତାପସୀ—ନା, ସେ ତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ନାହାନ୍ତି, ଅଗସ୍ତ୍ୟଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଲୋପାମୁଦ୍ରା କାହିଁକି ତାଙ୍କୁ ଡକାଇ ଥିବାରୁ ସେ ପୁଷ୍ପକ ବିମାନରେ ଏ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ଆପଣ ମତେ ସେ ବ୍ରହ୍ମବାଦୀ ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମ କେଉଁଆଡ଼େ କହି ଦିଅନ୍ତୁ, ଖରା ମାଡ଼ି ଆସୁଚି, ମୁଁ ବେଗେ ବାହାରି ଯିବି ।

ବାସନ୍ତୀ—ତୁମ୍ଭେ ଏ ଗୋଦାବରୀ କୂଳେ କୂଳେ ବାହାରି ଯାଅ, ବାମ ଦିଗରେ ସେ ଋଷିମାନଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ଦେଖିବ ।

ତାପସୀ—ବାସନ୍ତି ! ପ୍ରଣାମ, ଆମ୍ଭେ ଯାଉଅଛୁଁ । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ନେପଥ୍ୟେ—ହା ଦେବି ! ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟବାସ ପ୍ରିୟସଖି ! ତୁମ୍ଭେ ସଙ୍ଗରେ ନ ଥିବାରୁ ଏ ପୂର୍ବ ପରିଚିତ ସ୍ଥାନମାନ ଦେଖି ଆମ୍ଭ ଅନ୍ତରାତ୍ମା କଳବଳ ହେଉଅଛି ।

ବାସନ୍ତୀ—ସଜଳ ମେଘ ଗର୍ଜ୍ଜନ ପରି ଏ କଣ୍ଠସ୍ୱର କାହାର ଶୁଣା ଯାଉଚି ? ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏହି ବନରେ ଅଛନ୍ତି କି ? ଯାଉଚି, ତାହାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବି । (ପ୍ରସ୍ଥାନ) (ବିଷ୍କମ୍ଭକ ।)

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ—କଦଳୀବନ ନିକଟରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ।

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ଆହା ! ଏ ସେହି କଦଳୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପଥରଖଣ୍ଡି, ଆମ୍ଭେ ଏହିଠାରେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ସହ ଶୟନ କରୁଥିଲୁଁ, ଦେବୀ ଏହିଠାରେ ହରିଣମାନଙ୍କୁ କୋମଳ ଘାସ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଥିଲେ ବୋଲି, ହରିଣମାନେ ଅଜଯାଏ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି ।

ନେପଥ୍ୟେ—ଅହେ ମଧୁସ୍ରାବୀ ବୃକ୍ଷମାନେ ! ଦେବ ରଘୁନନ୍ଦନ ଅଜ ପୁନର୍ବାର ଏ ବନକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି, ସୁସ୍ୱାଦୁ ଫଳମୂଳ ଦେଇ ଏହାଙ୍କୁ ପୂଜା କର । ଅହେ ବନବାତମାନେ ! ପୁଷ୍ପମକରନ୍ଦ ଆଉ ନଦୀତରଙ୍ଗୋତ୍ଥିତ ଜଳକଣାମାନ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହାଙ୍କୁ ପଙ୍ଖା କର । ଅହେ ଗାନକାରୀ ବନପକ୍ଷୀମାନେ ! ଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଗାନ କର ।

ରାମ—ଏ ସ୍ୱର ତ ଆମ୍ଭ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ଜାନକୀଙ୍କ ପ୍ରିୟସଖୀ ବାସନ୍ତୀଙ୍କ ସ୍ୱର ପରି ଶୁଣା ଯାଉଛି ।

ବାସନ୍ତୀ—(ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜୟ ହେଉ ।

ରାମ—ଅହେ ବାସନ୍ତି ! ଆସ ଆସ ।

ବାସନ୍ତୀ—ଆପଣଙ୍କର ସବୁ କୁଶଳ ତ ? କୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭଲ ଅଛି ?

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ହଁ ଭଲ ଅଛି ।

ବାସନ୍ତୀ—ହଇ ହେ ରଘୁନନ୍ଦନ ! ତୁମ୍ଭେ କେଡ଼େ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ! ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭର ପ୍ରାଣ, ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜୀବନ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଆମ୍ଭ ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହୁଏ, ଏପରି କେତେ କେତେ ଗୂଢ଼ କଥାମାନ କହି ଆମ୍ଭ ସରଳହୃଦୟା ପ୍ରିୟସଖୀକୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଥିଲ, ଏବେ କିପରି ତାହାଙ୍କୁ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁପୂର୍ଣ୍ଣ ମହାରଣ୍ୟରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲ ?

ରାମ—ଦେବ ! ସେ କଥା ଆଉ କହିଲେ କଅଣ ହେବ ?

ବାସନ୍ତୀ—ଦେବ ! କେଡ଼େ ଅକାର୍ଯ୍ୟଟିଏ କରି ପକାଇଲ ! କିପରି ପାରିଲ ?

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ଆମ୍ଭ ପ୍ରଜାମାନେ ତାହାଙ୍କର ଦୁର୍ନାମ କରିବାରୁ ଅଯଶ ଭୟରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଏବେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଭୋଗୁ ଅଛୁଁ ।

ବାସନ୍ତୀ—ଏବେ ଏହା କରି ଗୋଟିଏ ଯଶ ଲାଭ କଲ ପରା ? ଅକାରଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ଭା ନିଜ ଗୃହିଣୀଙ୍କୁ ଏକୁଟିଆ ଘୋର ବନରେ ଛାଡି ଦେଇ ଆସିବା କି ଅଯଶ ନୁହେଁ ? ବିଚାର କଲ, ମୃଗନୟନାର ସେ ଘୋର ବନରେ କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇ ଥିବ ।

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ପ୍ରିୟା ଗର୍ଭଭାରରେ ଅସମର୍ଥା ଥିବାରୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯାଇ ପାରି ନ ଥିବେ, ଭୟକାତର ପିଲା ହରିଣୀ ପରି ଭୟରେ ଏଣିକି ତେଣିକି ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ତାହାଙ୍କ ମୃଣାଲ-କୋମଳ ଦେହଟିକୁ ନିଶ୍ଚୟ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁମାନେ ଖାଇ ଯାଇଥିବେ ! ହା ! ପ୍ରିୟେ ଜାନକି ! ତୁମ୍ଭର କି ଏହି ପରିଣାମ ହେଲା ? (କାନ୍ଦିବା)

ବାସନ୍ତୀ—ଦେବ ! ଆଉ କାନ୍ଦିଲେ କଅଣ ହେବ ? ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ।

ରାମ—ବାସନ୍ତି ! ମୁଁ କଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରୁ ନାହିଁ ? ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିବାର ଏତେ କାଳ ହୋଇଗଲା ତାଙ୍କ ନାମ ଲୁଚି ଗଲାଣି, ତେବେ ହେଲେ କଅଣ ମୁଁ ଜୀଇ ନାହିଁ ?

ବାସନ୍ତୀ—ହଁ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ନାହଁ କଅଣ ? ହାତରେ ତ ଡିଅଉଚ, ଆଉ କାନ୍ଦିଲେ କଅଣ ହେବ ?

ରାମ—(ସକ୍ଷୋଭକେ) ବିଷଦନ୍ତ ଓ ଅଗ୍ନିଖଣ୍ଡ ଦେହରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦିଆ ପରି ସବୁବେଳେ ଯେ ଶୋକଶଙ୍କୁ ମୋ ହୃଦୟ ମର୍ମ ସ୍ଥାନକୁ ଜାଳିଅଛି, ତାହା କି ମୁଁ ସହୁ ନାହିଁ ?

ବାସନ୍ତୀ—ହଁ, ସତ୍ୟ ନାହିଁ କଅଣ, ମନକୁ ଦମ୍ କର ।

ରାମ- ବାସନ୍ତି ! ମୁଁ ଯେତେ ମନକୁ ଦମ୍ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ମୋ ମନ ଦମ୍ ହେଉ ନାହିଁ । ଜଳପ୍ରବାହ ବାଲିବନ୍ଧ ଭଙ୍ଗି ବାହାରିଲା ପରି କେଉଁଆଡ଼ୁ ବାହାରି, ମୋହର ସକଳ ଯତ୍ନ ବୃଥା କରି ମତେ ସବୁବେଳେ ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଛି । ଦେବ ! ମତେ କି ଦଶା ପଡ଼ିଲା ? ସୁଗ୍ରୀବଙ୍କ ମିତ୍ରତା, ଜାମ୍ବବାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିକୌଶଳ; ମର୍କଟମାନଙ୍କ ପରାକ୍ରମ, ଆଉ ହନୁମାନଙ୍କ ସମୁଦ୍ରତରଣ ସବୁ ବୃଥା ହୋଇଗଲା !

ବାସନ୍ତୀ—ଦେବ ! ପୂର୍ବେ ଜାନକୀଙ୍କ ସହ ଏ ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରିଥିଲ ବୋଲି ଏ ପୂର୍ବପରିଚିତ ସ୍ଥାନମାନ ଦେଖି ତୁମ୍ଭ ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛି । ଆସ ଏଠାରୁ ବାହାରି ଯିବା ।

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ହଉ ଚାଲ । (ଯାଉ ଯାଉ) ଦେବ ! ପୂର୍ବେ ଜାନକୀଙ୍କୁ ପାଇବାର ଆଶା ଥିବାରୁ ସେତୁବନ୍ଧନ ପ୍ରଭୃତି ଯୁଦ୍ଧ ଆୟୋଜନରେ ରତ ଥାଇ ରାବଣ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କର ବିନାଶ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରିୟାଙ୍କ ବିରହ କଷ୍ଟରେ ସହି ହୋଇ ଯାଉଥିଲି, ଏବେ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ପାଇବାର କୌଣସି ଆଶା ନାହିଁ, କିପରି ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ଚିର ବିରହ ସହି ରହିବ ?

ବାସନ୍ତୀ—ଆଉ କଅଣ କରିବ ? ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ରାମ—ଦେବ ! ଆସ ଅଗସ୍ତ୍ୟଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯିବା, ଲୋପାମୁଦ୍ରା ମତେ କାହିଁକି ଡକାଇଅଛନ୍ତି ।

ବାସନ୍ତୀ—ହଉ, ଆସିବା ହୁଅନ୍ତୁ । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଇତି ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ ।

⁂

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ ।

ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ତପୋବନ ।

ଏକପଟରୁ ଦଣ୍ଡାୟନ, ଅନ୍ୟ ପଟରୁ ସୌଧାତକି
ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ।

ସୌଧାତକି—ହଇ ହେ ଦଣ୍ଡାୟନ ! ଆଜ କାହିଁକି ଗୁରୁ ମହାଶୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନଧ୍ୟୟନ ବନ୍ଦ ଦେଲେ ?

ଦଣ୍ଡାୟନ—ଆହେ ! ଶିଷ୍ଟ ଅତିଥିମାନେ ଆସିଥିବାରୁ ଗୁରୁ ମହାଶୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅନଧ୍ୟୟନ ବନ୍ଦ ଦେଇଅଛନ୍ତି ।

ସୌଧାତକି—ଆଜ ତ ଗୁରୁ ମହାଶୟ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଜନର ଘର ଆୟୋଜନ କରଅଛନ୍ତି । ଆଗେ କେହି ଅତିଥି ଆସିଲେ ନୂଆ ହୋଇ ପ୍ରସବ କରିଥିବା ହରିଣୀମାନେ ବାଲୁଙ୍ଗାଧାନ ଚାଉଳର ଉଷୁମ ପେଜ ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଖାଇବାକୁ ପାଉଥିଲେ, ଆଜ ହରିଣମାନେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରିୟା ହରିଣୀମାନେ ଖାଇ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିବା ମଣ୍ଡରେ ତୃପ୍ତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ବରକୋଳପକା ଶାଗ ବାସନାରେ ଆଉ ଅଦାଘିଅପକା ଖେଚଡ଼ି ବାସନାରେ ଆଶ୍ରମଯାକ ଚହଟିଅଛି ।

ଦଣ୍ଡାୟନ—ଆହେ ! ଏମାନେ ନାଗରିକ ଅତିଥି, ସେ ହେତୁରୁ ଗୁରୁ ମହାଶୟ ଏମାନଙ୍କୁ ନାଗରିକ ଉପଭୋଗରେ ଆତିଥ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି ଏ ସବୁ ଆୟୋଜନ କରଅଛନ୍ତି ।

ସୌଧାତକି—ଏମାନେ କିଏ ? ମୁଁ ଅରୁନ୍ଧତୀ ବଶିଷ୍ଠଙ୍କୁ ଚିହ୍ନେ, ସେ ଦୁହେଁ ଅନେକ ଥର ଏଠାକୁ ଆସିବାର ମୁଁ ଦେଖିଚି, ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନେ ନାହିଁ, ଏମାନେ ଏଠାକୁ କାହିଁକି ଆସିଅଛନ୍ତି ?

ଦାଣ୍ଡାୟନ—ଆହେ ! ଏମାନେ ଅଯୋଧ୍ୟା ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାତୃ-

ବର୍ଗ, ଯାଗ ନିମନ୍ତ୍ରଣରେ ଋଷ୍ୟଶୃଙ୍ଗଙ୍କ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇଥିଲେ, ଯାଗ ଶେଷ ହେବାରୁ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ସୌଧାତକୀ—ଆଜି ଯେଉଁ ପାଚିଲାଦାଢ଼ିଆ ଅତିଥିଃ ଆସିଲେ ସେ କିଏ ?

ଭାଣ୍ଡାୟନ—ସେ ରାଜର୍ଷି ଜନକ, ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁର, ସୋମତୀର୍ଥରୁ ତପସ୍ୟା ସାରି ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ସୌଧାତକୀ—ସେ ଆମ୍ଭ ଗୁରୁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆଶ୍ରମ ବାହାରେ ବୃକ୍ଷମୂଳେ ଯାଇ କାହିଁକି ଠିଆ ହୋଇଅଛନ୍ତି ?

ଭାଣ୍ଡାୟନ—ସେଠାରେ ସେ ତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧିଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବେ, କାହିଁକି ନା ଏହିକ୍ଷଣି ଅରୁନ୍ଧତୀଙ୍କୁ ବଶିଷ୍ଠ ଦେବ କହୁଥିଲେ, ତୁମ୍ଭେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାତା କୌଶଲ୍ୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରାଇ ଦେବ ।

ସୌଧାତକୀ—ଆମ୍ଭ ଲବ କୁଶ ପ୍ରଭୃତି ପଢ଼ୁଆ ସଙ୍ଗିମାନେ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ?

ଭାଣ୍ଡାୟନ—ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ନଦୀକୂଳକୁ ଖେଳିବାକୁ ବାହାରି ଗଲେଣି, ଆସ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯିବା, ଅନଧ୍ୟୟନ ମହୋତ୍ସବ ଭୋଗ କରିବା ।

ସୌଧାତକୀ—ହଉ, ଚାଲ । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)   ବିଷ୍କମ୍ଭ ।

ଆଶ୍ରମ ବାହାରେ ବୃକ୍ଷମୂଳେ ଜନକ ।

ଜନକ—ଅହା ! ଆମ୍ଭ କନ୍ୟାର କି ଦୁର୍ଗତି ହେଲା ! ତାହାର ସେ ଦୁର୍ଗତି ବିପଦ୍ ଚିନ୍ତା କରି କରି ଆମ୍ଭ ଦେହ ସାରହୀନ ଅଉ ନିସ୍ତେଜ ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ବିନଷ୍ଟ ହେଉ ନାହିଁ, ତାହାର ଦୁର୍ଗତି ଅନେକ ଦିନ ହୋଇ ଗଲାଣି, ତେବେ ହେଲେ

ନୂତନ ଘଟଣା ପରି ମତେ ସବୁବେଳେ ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଅଛି । ଯେତେ ନିବର୍ତ୍ତିଲେ ନିବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ହା, ହା ସ୍ମୃତି! ତୋହର ଆଜନ୍ମ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରି କରି ଗଲି !

ନେପଥ୍ୟେ—ମହାଦେବ ! ଏଣେ ଆସନ୍ତୁ ।

ଜନକ—(ଚାହିଁ) ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ ଦଶରଥଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ କୌଶଲ୍ୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଏଣିକି ଆସୁଅଛନ୍ତି ! ଅହା ! ଦେବୀ କିପରି ଶ୍ରୀହୀନା ଦେଖା ଯାଉଅଛନ୍ତି ? କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ସେହି ଏ ଦଶରଥଙ୍କ ଧର୍ମପତ୍ନୀ କୌଶଲ୍ୟା ଦେବୀ ବୋଲି ? ଏ ଆମ୍ଭର ପରି ଚିନ୍ତା କରି କରି ଏପରି କ୍ଷୀଣକାୟା ହୋଇଅଛନ୍ତି, ପୂର୍ବେ ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଆମ୍ଭ ମନ ତ ଅଦ୍ଭୁତ ଆନନ୍ଦରସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା ! ଏବେ ଏହାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କଣ୍ଟା ଘାରେ ଲୁଣ ଦେଲା ପରି ଅସହ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଅଛି !

ଅରୁନ୍ଧତୀ, କୌଶଲ୍ୟା ଓ କଞ୍ଚୁକୀର ପ୍ରବେଶ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ତୁମ୍ଭେ ନିଜେ ଯାଇ ଜନକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବ ବୋଲି ଯଦି ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା କରିଅଛନ୍ତି ? ତେବେ ବୃଥା କାହିଁକି ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବାକୁ ପଦେ ପଦେ ଆପତ୍ତି କରୁଛ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଦେବି ! ଅଗ୍ରକୁ ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ, ଗୁରୁଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରତିପାଳନ କରନ୍ତୁ ।

କୌଶଲ୍ୟା—(ସଙ୍କୋଚରେ) ମୁଁ ବଧୂ ଜାନକୀଙ୍କୁ ହରାଇଅଛି, ମିଥିଲାଧିପତିଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଅଧିକ କୋହ ଜାତ ହେବ, ମୁଁ ମନ ଦମ୍ଭ କରି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ହଁ, ବନ୍ଧୁଜନ-ବିରହ-ଦୁଃଖ କୌଣସି ପ୍ରିୟ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସହସ୍ର ମୁଖରେ ଉଚ୍ଛୁଳି ପଡ଼େ, ସମ୍ଭାଳି ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଜନକ—(ନିକଟକୁ ଯାଇ) ଦେବି ! ଅରୁନ୍ଧତି ! ପ୍ରଣାମ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ହେ ତେଜୋମୟ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ତୁମ୍ଭ ହୃଦୟରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୁଅନ୍ତୁ ।

ଜନକ—କଞ୍ଚୁକି ! ପ୍ରଜାବତ୍ସଲ ରାଜମାତାଙ୍କର ସବୁ କୁଶଳ ଅଛି ତ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—(ମନେ ମନେ) ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ କଥାରେ ଏହାଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ବନରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିବାରୁ ଏ ଏପରି ପ୍ରଜାବତ୍ସଳ ରାଜମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । (ପ୍ରକାଶ୍ୟ) ରାଜର୍ଷେ ! ସେହି ହେତୁରୁ ଦେବୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମୁଖକମଳ-ଦର୍ଶନ ପରିହାର କରି ଅଯୋଧ୍ୟାକୁ ନ ଯାଇ ଏଠାରେ ଦୁଃଖରେ କାଳଯାପନ କରିବେ ବୋଲି ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି । ଆପଣ ଏହାଙ୍କୁ ଏପରି ସମ୍ବୋଧନ କରି ଅଧିକ ଦୁଃଖିତ କରାଇବା ଭଲ ହୋଇ ନାହିଁ । ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତ ଏକ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସେ ନୀଚାଶୟ ଲୋକମାନଙ୍କଠାରୁ ଦେବୀଙ୍କର ନିନ୍ଦାପବାଦ ଶୁଣି ଅଗ୍ନିବିଶୁଦ୍ଧିକୁ ଗଣନା ନ କରି ଏ ଅନିଷ୍ଟ କରି ପକାଇଅଛନ୍ତି । କଅଣ କରାଯିବ ?

କୌଶଲ୍ୟା—ହା ବଧୂ ଜାନକି ! (ପତନ ମୋହ)

ଜନକ—ଅହା ହା ! ଏ ଏପରି କାହିଁକି ହେଲେ ? (କମଣ୍ଡଳୁ ଜଳ ସେଚନ କରିବା)

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଜାନକୀ ନିର୍ବାସିତା ହେବା ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିଲା ଦିନୁଁ ଏ ସମୟେ ସମୟେ ଏହିପରି ହେଉଅଛନ୍ତି ।

କଞ୍ଚୁକୀ—(ବସିଯାଇ) ଦେବି ! ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ, ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ । ଅହୋ ! ପ୍ରିୟଲୋକ ପରି ଦୈବ ଏହାଙ୍କୁ କେତେ ସୁଖ ଦେଇଥିଲା ! ପୁଣି ଶତ୍ରୁ ପରି କେତେ ଦୁଃଖ ଦେଲା ! (ଉଠାଇବା)

ନେପଥ୍ୟେ—(ଗୋଳମାଳ)

ଜନକ—(ନେପଥ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ) ଏପରି ଗୋଳମାଳ କାହିଁକି ଶୁଣା ଯାଉଅଛି ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଶିଷ୍ଟ ଅତିଥିମାନେ ଆସି ଥିବାରୁ ଅନଧ୍ୟୟନ ବନ୍ଦ ଦିଆ ହୋଇଅଛି, ବୋଧ ହୁଏ ପଢୁଆ ପିଲାମାନେ ଖେଳ ଖେଳି ଏ ଗୋଳମାଳ କରୁଅଛନ୍ତି ।

ଜନକ—ଦେବି ! ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏ ପିଲାଟି କିଏ ? ଏ ତ ଋଷିପିଲା ପରି ଦେଖା ଯାଉ ନାହିଁ, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମାୟାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଖୁସି କରିବେ ବୋଲି ପୁଣି ଶିଶୁ ହୋଇ ଏ ପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆସି ଖେଳା କରୁଅଛନ୍ତି କି ?

କୌଶଲ୍ୟା—(ଗୃହଁ) ଏତ ଠିକ୍ ମୋ ରାମ ପରି ଦିଶୁଛି, ଏହାର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗମାନ ଠିକ୍ ମୋ ରାମର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ପରି ଦେଖା ଯାଉଛି, ଏହାକୁ ଦେଖି ମୋ ମନରେ ତ କାହିଁକି ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହେଉଛି ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ବୋଧହୁଏ ଏ ପିଲାଟି କ୍ଷତ୍ରିୟ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ହେବ ।

ଜନକ—ନିଶ୍ଚୟ, ଦେଖୁ ନାହଁ ହାତରେ ଧନୁଶର ଧରିଛି । କଞ୍ଚୁକି ! ତୁମ୍ଭେ ଯାଅ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କୁ ପଚାରି ଆସିବ, ଏ ପିଲାଟି କିଏ ?

କଞ୍ଚୁକୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ଯିବା)

ଅରୁନ୍ଧତୀ—କଞ୍ଚୁକି ! ତୁମ୍ଭେ ଏ ପିଲାଟିକୁ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ କହି ଦେଇ ଯିବ ।

କଞ୍ଚୁକୀ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

କୌଶଲ୍ୟା—ସେ ତ ପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳରେ ମାତିଛି, ଡାକ ଦେଲେ କଅଣ ସେ ଖେଳ ଛାଡ଼ି ଆସିବ ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ, ତା ଆକୃତିରୁ ବୋଧ ହେଉଛି ସେ କଦାପି ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ଅବଜ୍ଞା କରିବ ନାହିଁ ।

କୌଶଲ୍ୟା—ସତେ ଗୋ ! କଞ୍ଚୁକୀ ଡାକ ଦେଲାକ୍ଷଣି ସେ ଖେଳ ଛାଡ଼ି ଏଣିକି ଆସୁଛି ଗୋ !

ଜନକ—ଦେବି ! ଏ ପିଲାଟିଠାରେ ମହାପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ ଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଛି ।

ଲବ—(ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ମନେ ମନେ) ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋହର ପୂଜ୍ୟ ହେଲେ କଅଣ ହେଲା, ଏମାନେ କିଏ ଜାଣେ ନାହିଁ, କାହାକୁ ଆଗେ ପ୍ରଣାମ କରିବି ? ହଁ, ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛି ସମୂହରେ ଏକ ପ୍ରଣାମ କରିବା ବିଧି । (ପ୍ରକାଶ୍ୟେ) ଆପଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ବାବୁ ! ଚିରଜୀବୀ ହୋଇଥା ।

ଜନକ—ଚିରଂଜୀବୀ ଭବ ।

କୌଶଲ୍ୟା—ବାବୁ, ବୁଢ଼ା ହୋଇଥା, ମୋ କୋଳକୁ ଆ । (କୋଳରେ ଧରି) ମହର୍ଷେ ! ଦେଖିଲ, ଏ ଠିକ୍ ମୋ ରାମ ପରି ଦିଶୁ ନାହିଁ ? ତୋ ମୁହଁକୁ ଟିକିଏ ଦେଖାଇଦେ ବାବୁ ! (ଓଠ ଧରି ମୁହଁକୁ ଟେକି) ଭଲ କରି ନିରେଖି ଚାହିଁଲେ ଠିକ୍ ଜାନକୀର ମୁହଁ ପରି ଦିଶି ଯାଉ ନାହିଁ ?

ଜନକ—ପ୍ରକୃତରେ ଆମ୍ଭ ତନୟାର ଆଉ ରଘୁନନ୍ଦନଙ୍କର ସେହି ଆକୃତି ସେହି କାନ୍ତି ଏ ବାଳକଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି । ସେହିପରି ଆକୃତି, ସେହିପରି ବଚନ, ସେହିପରି ମଧ୍ୟ ପବିତ୍ର ପ୍ରଭାବ ଏ ବାଳକଠାରେ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଏ ଆମ୍ଭ ନାତି ହେବ କି ? (ସାଶ୍ରୁ) ହା ଦୈବ ! ମୋ ମନକୁ ଅନ୍ୟ ବାଟେ କାହିଁକି ନେଉଚୁ ?

କୌଶଲ୍ୟା—ବାବୁ ! ତୋହର ବାପ ମା କିଏ ?

ଲବ—ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ, ମୁଁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ।

ନେପଥ୍ୟେ—ଅହେ ସୈନିକମାନେ ! କୁମାର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ଆଜ୍ଞା କରୁଅଛନ୍ତି, କେହି ଆଶ୍ରମ ନିକଟ ବନକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବ ନାହିଁ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଅରେ ! ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ତ କାହିଁକି ଏ ବନକୁ ଆସିଅଛି, ଯାହାହେଉ ତାହାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ଦେଖିବା ।

ଲବ—ଆର୍ଯ୍ୟେ ! ଏ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ କିଏ ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ମୋ କୋଳକୁ ଆ, (କୋଳରେ ଧରି) ତୁ ଦଶରଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ରାମ ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ ଜାଣୁ ?

ଲବ—କାହିଁକି ନ ଜାଣିବି ? ଏମାନେ ତ ରାମାୟଣ କଥା ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ସେହି ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ଏ ।

ଲବ—ଉର୍ମିଳାଙ୍କ ପୁତ୍ର ? ରାଜର୍ଷି ଜନକଙ୍କ ନାତି ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ବତ୍ସ ତ ସବୁ ଜାଣେ । ତୁ ଏହା କିପରି ଜାଣିଲୁ ?

ଲବ—ମୁଁ ରାମାୟଣରେ ପଢ଼ିଛି ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ତୁ ଯେବେ ରାମାୟଣ କଥାରେ ଏତେ ପ୍ରବୀଣ, ତେବେ କହିଲୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କି କି ନାମରେ କେତେଗୋଟି ପୁତ୍ର ?

ଲବ—ମୁଁ ସେତେ ଦୂର ଯାଏ ପଢ଼ି ନାହିଁ । ଆମ୍ଭ ଭାଇ ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଶ ମୋଠୁଁ ବେଶି ପଢ଼ିଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ସେ କହି ପାରନ୍ତି ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ତୋହର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଭାଇ ମଧ୍ୟ ଅଛି ?

ଲବ—ହଁ, ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଶ ବୋଲି ଆମ୍ଭର ଗୋଟିଏ ଭାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ସେ କଅଣ ତୋହର ବଡ଼ ଭାଇକି ?

ଲବ—ହଁ, ପ୍ରସବକ୍ରମରେ ସେ ଆମ୍ଭ ବଡ଼ ଭାଇ ଅଟନ୍ତି ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ତୁମେ ଦୁହେଁ କଅଣ ଯାଆଁଳା ?

ଲବ—ହଁ ।

ଜନକ—ତୁ ରାମାୟଣ ପ୍ରବନ୍ଧ କେତେ ଦୂର ଯାଏ ପଢ଼ିଛୁ ?

ଲବ—ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁରବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ମିଥ୍ୟାପବାଦ ଶୁଣି ଆସନ୍ନପ୍ରସବା ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ମହାରଣ୍ୟରେ ଛାଡ଼ିଦେବା ଯାଏଁ ।

ଜନକ—ହା ବତ୍ସେ ! ଯେତେବେଳେ ମହାରଣ୍ୟରେ ତୋହର ନୂତନ ପ୍ରସବ ବେଦନା ଜାତ ହୋଇଥିବ, ଯେତେବେଳେ ତୋତେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁମାନେ ଖାଇବାକୁ ବେଢି ଯାଇଥିବେ, ସେତେବେଳେ ଶରଣ ନିମନ୍ତେ ମତେ ବାରମ୍ବାର କେତେ ସ୍ମରଣ କରିଥିବୁ ?

ଲବ—ଏ କିଏ ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଏ ସେହି ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ପିତା ରାଜର୍ଷି ଜନକ ।

ଋଷିପିଲାମାନେ—(ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ଲବ ! ଘୋଡ଼ା ବୋଲି ଯେଉଁ ପଶୁ ଜୀବଟି ଆମ୍ଭ ଏ ଆଶ୍ରମ ନିକଟ ବନକୁ ଆସିଥିଲା ବୋଲି ଶୁଣା ଯାଉଥିଲା, ସେ ଜୀବକୁ ଆମ୍ଭେ ଏହିକ୍ଷଣି ଦେଖିଲୁଁ ।

ଲବ—ସେ ଜୀବଟି କିପରି ?

ଋଷିପିଲେ—ତାହାର ପଛରେ ଗୋଟାଏ ଲାଙ୍ଗୁଳ ଅଛି, ତହିଁରେ ଗୁଡ଼ାଏ ବାଳ, ସେ ତାକୁ ସବୁବେଳେ ହଲାଉଛି, ବେକ ଲମ୍ବା, ପାଦ ଚରୁଡ଼ି, ଅଉ କଞ୍ଚା ଆମ୍ବ ପତ୍ର ଲଣ୍ଡି ହଗୁଛି, ଦେଖିବ ଯେବେ ବେଇଗି ଆସ; ସେ ତାହାର ଯିବ ।

ଲବ—ଆର୍ଯ୍ୟେ ! ଏମାନେ ମତେ ଡାକୁଛି, ମୁଁ ଯାଉଛି, ସେ ପଶୁ ଜୀବଟିକି ଦେଖିବି ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଯାଅ ବାବୁ ମନର କୌତୂହଳ ଶାନ୍ତ କର ।

ଲବ—(ଋଷିପିଲାଙ୍କ ସହ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

କଞ୍ଚୁକୀ—(ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ଭଗବାନ୍ ବାଲ୍ମୀକି କହିଲେ, ସେ ପିଲାଙ୍କୁ ପରେ ଜାଣି ପାରିବ ।

ଜନକ—ଦେବି ! ମନରେ ବଡ଼ କୌତୂହଳ ଜନ୍ମୁଛି, ଆସ ଯିବା ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜେ ପଚାରିବା ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ହଉ ଆସ । (ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

—:୦:—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ।

ଘୋଟକ ଅଗ୍ର ଋଷିପିଲ୍ଲମାନେ ।

ଋଷିପିଲେ — ଲବ ! ଦେଖ, ସେହି ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଜୀବଟି ଏ ।

ଲବ—ହୁଁ ଦେଖିଲି ଜାଣିଲି ମଧ୍ୟ ଏ ଅଶ୍ୱମେଧଯାଗର ଅଶ୍ୱ ।

ଋଷିପିଲେ—ତୁମେ କପରି ଜାଣିଲ ?

ଲବ—ଧୂର୍ତ୍ତ, ମୂର୍ଖଗୁଡ଼ାକ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ପଢିତ ମନେ ନାହିଁ ? ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାମାନେ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯାଗ କରିବେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଶ୍ୱକୁ ପୃଥିବୀରେ ବୁଲାଇ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତି, ତାକୁ ଲଗୁଡ଼ଧାରୀ, ଖଡ୍ଗଧାରୀ ଆଉ ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ ସେନାମାନେ ଜଗି ଯିବାର କଥା, ଏହି ଘୋଡ଼ାକୁ ସେହିପରି ପୁରୁଷମାନେ ଜଗିଅଛନ୍ତି, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯଦି ମୋ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ ହେଉ ନାହିଁ ତେବେ ଆସ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପଚାରି ଆସିବା ।

ନେପଥ୍ୟେ—ସପ୍ତଦ୍ୱୀପରେ ଏକମାତ୍ର ବୀର ରାବଣବଂଶଧ୍ୱଂସକାରୀ ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଏ ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱ, ଏ ଜୟପତାକା, ଏହାଦ୍ୱାରା ଘୋଷଣା କରା ଯାଉଅଛି, ପୃଥିବୀସ୍ଥ ସମସ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ମହାରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ, ଯଦି କେହି ତାହାଙ୍କ ଅଧୀନତାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ, ତେବେ ଏ ଅଶ୍ୱ ଆଉ ଜୟପତାକାକୁ ଗ୍ରହଣ କର ।

ଲବ—ପୃଥିବୀ କଅଣ ବୀରଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଗଲାକି ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏପରି ଘୋଷଣା କରୁଛ ?

ନେପଥ୍ୟେ—ଅରେ ! ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆଗରେ ଏ ପୃଥିବୀରେ ବୀର କିଏ ଅଛି ?

ଲବ—ଧିକ୍ ପାମର ! ତୁମ୍ଭର ଯଦି ସେପରି ବୀର କିଏ ଅଛନ୍ତି ତ ଥାଉ; କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ମାତ୍ରଙ୍କୁ ଅପମାନନା କରି କାହିଁକି ଘୋଷଣା କରୁଛ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କର ଯେଉଁ

ଯଜ୍ଞକୁ ଜଗିଛ, ତାକୁ ଅମ୍ଭେ ନେଲୁଁ, କଅଣ କରୁଛ କର । ଅହେ ପିଲାମାନେ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ଠେଲା ପକାଇ ପକାଇ ଆଶ୍ରମକୁ ଘେନ ଯାଅ, ଏ ବତ୍ସ ସେଠାରେ ହରଣମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚରୁଥାଉ, ଏମାନେ ମତେ କଅଣ କରିବେ ଦେଖିବା ।

ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଜଣେ ପୁରୁଷ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଧୃଷ୍ଟ ଚପଳ ପିଲା, କେତେ ଗୁମାନ କରୁଛ, ତୁ ପିଲା ବୋଲି ସୈନିକମାନେ ତୋହର ଏ ଗର୍ବିତ ବଚନ ସହିବେ କି ?

ଋଷିପିଲେ—ଏ ଲୋକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅସ୍ତ୍ର ଦେଖାଇ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଧମକାଉଛି, ଅମର ଏ ଘୋଡ଼ା କଅଣ ହେବ ? ଆସ ହରଣ ଦଉଡ଼ିଲାପରି ଏଠାରୁ ଆଶ୍ରମକୁ ପଳାଇ ଯିବା ।

ଲବ—ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ଠେଲା ପକାଇ ପକାଇ ଆଶ୍ରମକୁ ଘେନ ଯାଅ, ଅମ୍ଭେ ଏଠାରେ ଅଛୁଁ । (ସବୁ ପଳାୟନର ଅଭିନୟ) ଯବନିକା ପତନ ।

ଇତି ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ ।

*

ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍କ ।

ନେପଥ୍ୟେ—ଅହେ ସୈନିକମାନେ ! କାହିଁକି ପଳାଉଛ, ଭୟ କର ନା, ଭୟ କର ନା, ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ବୋଲି କୁମାର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ସୁମନ୍ତ୍ର ସାରଥିଙ୍କ ସହିତ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେଣି ।

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ ।

ସୁମନ୍ତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁମନ୍ତ୍ର ! ଅମ୍ଭର ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥ ଏତେ ସୈନ୍ୟ

ଅଛନ୍ତି, ଏ ଋଷିପିଲାଟି ଏକୁଟିଆ ଏମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ଏମାନଙ୍କୁ ହଟାଇ ଦେଉଚି । ବଡ଼ ଅଦ୍ଭୁତ !

ସୁମନ୍ତ୍ର—ହଇ କୁମାର, ତୁମ୍ଭର ପରି ପିଲାଟିଏ ଏ, ଏହାକୁ ଦେବଦାନବମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ବେଶୀ ପରାକ୍ରମୀ ଦେଖି ଆମ୍ଭେ ବିସ୍ମିତ ହେଉଅଛୁଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁମନ୍ତ୍ର ! ଏ ପିଲାଟିକୁ ଦେଖି ଆମ୍ଭ ମନ କାହିଁକି ସ୍ନେହରସରେ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଯାଉଚି ? ଏହାଙ୍କର ବୀରପଣିଆ ଦେଖି ହେଉ, ବା ଏହାଙ୍କୁ ଶୁଭ ସମୟରେ ଦେଖିବା ହେତୁରୁ ହେଉ କିମ୍ବା ଏ ଆମ୍ଭର ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କେହି ଆତ୍ମୀୟ ଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ବା ହେଉ, ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖି ଆମ୍ଭ ମନରେ କାହିଁକି ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହଉଚି । ଏହାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଜମା ଇଚ୍ଛା ହଉ ନାହିଁ ।

ସୁମନ୍ତ୍ର—ବତ୍ସ ! ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତରେ କାହାର କାହା ଠାରେ କପରି ଏକପ୍ରକାର ସ୍ନେହ ଜନ୍ମିଯାଏ, ଯାହାକୁ ଲୋକେ ଚକ୍ଷୁପିତୁଳାର ମେଳ ବା ମଧୁର ଆଖିରେ ଦେଖିବା କହନ୍ତି । ଏପରି ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରୀତି ଜନ୍ମେ, ତାହାକୁ ଏକା ଅକୃତ୍ରିମ ପ୍ରୀତି କହନ୍ତି । ଏ ପ୍ରୀତି ଉଭୟଙ୍କ ମନକୁ ସ୍ନେହରୂପ ଦଉଡ଼ିରେ ଦୃଢ଼ରୂପେ ବାନ୍ଧି ରଖେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ସୁମନ୍ତ୍ର ! ଏ ପିଲାଟି ଏକୁଟିଆ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଚି ? ଆମ୍ଭ ସୈନ୍ୟମାନେ ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏହା ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ।

ତ୍ସ ! ସମସ୍ତେ ମିଶି ଏହା ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତ ଯୁଝି ପାରୁ ନ୍ତି ? ଜଣେ ଜଣେ ଯୁଦ୍ଧ କରି କଅଣ କରନ୍ତେ ?

—ଅହେ ହେ ସେନାପତିମାନେ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ କପୃସରେ ଅଛ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏତେ ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥପଦାତି , ତୁମ୍ଭେମାନେ ରଥରେ ଥାଇ ଏକାକୀ ପାଦଚାରୀ ଋଷି-

ପିଲାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛ ? ତେବେହେଲେ ପାରୁ ନାହିଁ । ଧିକ୍ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରାକ୍ରମକୁ ଧିକ୍ ! ଅହେ ହେ ଋଷିକୁମାର ! କାହିଁକି ଅମ୍ଭ ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ାଇ ବିନାଶ କରୁଛ ? ଅମ୍ଭେ ଏଠାରେ ଅଛୁଁ, ଅମ୍ଭ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତୁମ୍ଭ ବାହୁବଳର ପରିଚୟ ଦିଅ ।

ସୁମନ୍ତ୍ର—କୁମାର ! ସେ ଋଷିପିଲାଙ୍କ ତୁମ୍ଭ କଥା ଶୁଣି ଅମ୍ଭ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଏଣିକି ଆସୁଛି, ସାବଧାନ !

ଲବ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ସାଧୁ ରାଜପୁତ୍ର ସାଧୁ ! ପ୍ରକୃତରେ ତୁମ୍ଭେ ବୀର ଅଟ, ରଥାରୋହଣ କର, ଆସ ତୁମ୍ଭର ଆମ୍ଭର ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଅମ୍ଭେ ବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଛୁ, ରଥରେ ଥାଇ ପାଦଚାରୀ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଅନ୍ୟାୟ, ତୁମ୍ଭେ ଅମ୍ଭର ଆଉ ଗୋଟିଏ ରଥ ଆରୋହଣ କର, ସଙ୍ଗ ହୋଇ ରଥରେ ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ।

ଲବ—ଅମ୍ଭେ ବନଚାରୀ, ରଥରେ ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଅମ୍ଭର ଅଭ୍ୟାସ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ରାଜକୁମାର, ତଳେ ଥାଇ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ବୋଧ ହୁଏ ତୁମ୍ଭର ଅଭ୍ୟାସ ନ ଥିବ, ଏହେତୁ କହିଲୁଁ; ଆଉ ତୁମ୍ଭେ ରଥରେ ଥିଲେ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଅ ।

ସୁମନ୍ତ୍ର—ଅହା ! ପିଲାଦିନେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର କଥା କହିଲା ପରି ଏ ପିଲାଟି ତ ସୁନ୍ଦର କଥା କହୁଛି ? ଯଦି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖନ୍ତେ, ତେବେ ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟ ସ୍ନେହରସରେ ଆର୍ଦ୍ର ହୋଇ ଯାଆନ୍ତା ।

ଲବ—କେଉଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ? ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ?

ସୁମନ୍ତ୍ର—ହଁ ।

ଲବ—ହଁ, ଅମ୍ଭେ ରାମାୟଣ କଥାରେ ପଢ଼ିଛୁଁ, ସେ ମହାତ୍ମା ଅତି ମାନ୍ୟବାନ୍, ତାହାଙ୍କଠାରେ ଅନେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଅଛି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ତାହାଙ୍କୁ ତ ଜାଣ, ତାହାଙ୍କ ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱ କାହିଁକି ଘେନ ଗଲ ?

ଲବ—ଆମ୍ଭେ ତାହାଙ୍କ ଯାଗ ବନ୍ଦ କରବାକୁ ନେଇ ନାହୁଁ, ତାହାଙ୍କ ଅଶ୍ୱରକ୍ଷକମାନେ ଯେଉଁ ସଗର୍ବ ଘୋଷଣା କଲେ, ତାହା ଶୁଣି ଆମ୍ଭର ରାଗ ଜନ୍ମିଲା ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଅମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତାଙ୍କ ପ୍ରତାପାଧିକ୍ୟର ଘୋଷଣା ଶୁଣି ତୁମ୍ଭର ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଜନ୍ମିଲା ?

ଲବ—ଆମ୍ଭର ଅସହିଷ୍ଣୁତା ଜନ୍ମି ନାହିଁ, ଅମ୍ଭେ ପୁରାଣରେ ପଢ଼ିଚୁଁ, ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ନିରହଙ୍କାର, ତାହାଙ୍କ ପ୍ରଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅଟନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ ଲୋକଗୁଡ଼ାକ କାହିଁକି ଏପରି କର୍କଶ ବଚନ କହିଲେ ? ଏପରି ବଚନ ରାକ୍ଷସୀ ବଚନ, ସମସ୍ତ ବିରୋଧ ଆଉ ଅମଙ୍ଗଳର କାରଣ । ଋଷିମାନେ ସତ୍ୟ ଆଉ ପ୍ରିୟ ବଚନକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି; କହନ୍ତି, ଏପରି ବଚନ କାମଧେନୁ ସ୍ୱରୂପ, ଏଥିରେ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହୁଏ ।

ସୁମନ୍ତ୍ର—(ହସି) ଏ ଋଷିମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ବଢ଼ିଥିବାରୁ ଏପରି ପବିତ୍ର ସ୍ୱଭାବ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଲବ—ତୁମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଧର୍ମ ଜାଣନ୍ତି ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—କଅଣ କହିଲ ? ଆମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତା କ୍ଷତ୍ରିୟ ଧର୍ମ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ତୁମ୍ଭେ ଅମ୍ଭ ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜୟ କଲ ବୋଲି ତୁମ୍ଭର ଏ ଗର୍ବ ଜନ୍ମିଅଛି କି ? ସେ କ୍ଷତ୍ରିୟଧୂମକେତୁ ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ଜୟ କରିଅଛନ୍ତିଟିକି ?

ଲବ—ପରଶୁରାମଙ୍କୁ ଜୟ କରିବା କି ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶଂସାର କଥା ? ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ବଚନରେ ବୀର୍ଯ୍ୟାଧିକ୍ୟ, ବାହୁରେ ନୁହେଁ, ବାହୁବୀର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କର, ପରଶୁରାମ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜଣେ, ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରିଥିଲେ, ତାହାଙ୍କୁ ଜିଣି ତୁମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତାଙ୍କର କି ପ୍ରଶଂସା ହେଲା ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁମନ୍ତ୍ର ! ଯେ ଏକବିଂଶତି ଥର କ୍ଷତ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିଥିଲେ, ତାହାଙ୍କୁ ଏ ବୀର ବୋଲି ଗଣନା କରୁ ନାହାନ୍ତି ? ଏ ଆମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତାଙ୍କ ମହିମା କାହୁଁ ଜାଣିବେ ?

ଲବ—(କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ପରି) ତୁମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପିତାଙ୍କ ମହିମା ଆମ୍ଭେ ଭଲରୂପେ ଜାଣୁଁ ! କିନ୍ତୁ କହନ୍ତି ଯେ ସେ ବୃଦ୍ଧ, ତାହାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ସମାଲୋଚନା କରିବା ଆମ୍ଭର ଉଚିତ ନୁହେ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—କଅଣ ଜାଣି କହୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ଲବ—ତୁମ୍ଭ ରାକ୍ଷସ ଭାର୍ଯ୍ୟା ତାଡ଼କା ବୋଲି ମାଇପିଟିଏ ମାରି ଅପୂର୍ବ ଯଶ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କଲାବେଳେ ବାଳି ବୋଲି ମାଙ୍କଡ଼ଟିଏ ମାରି କ୍ଷତ୍ରିୟଧର୍ମବିରୁଦ୍ଧ କଳାପତାକା ଉଡ଼ାଇଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଖର ରାକ୍ଷସ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କଲାବେଳେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇ କ୍ଷତ୍ରିୟକୁଳରେ କଳଙ୍କ ଲଗାଇଅଛନ୍ତି, ଏହି ତ ତୁମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପିତାଙ୍କ ମହିମା ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଆରେ ତୁ ଏଡ଼େ ଗର୍ବୀ ଯେ ଆମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତାଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁଛୁ ? (ଶର ସନ୍ଧାନର ଅଭିନୟ)

ରାମ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ହାଁ, ହାଁ, ହାଁ, କାହିଁକି ଏ ଋଷିକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଶରସନ୍ଧାନ କରୁଛ ? ଶର ସମ୍ବରଣ କର, ଆସ, ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଆମ୍ଭ ଚିତ୍ତଦାହ ଶାନ୍ତ କର ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—(ଶର ସମ୍ବରଣ କରି) ତାତ ! ପ୍ରଣାମ ।

ରାମ—ବାବୁ ! ଚିରଜୀବୀ ହୋଇଥାଅ, (କୋଳ କରି) କାହିଁକି ଏ ଋଷିକୁମାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଶରସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲ ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ତାତ ! ଏ ଋଷିକୁମାର ଲବ ଆପଣଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରିବାରୁ ଆମ୍ଭେ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବୁଁ ବୋଲି ଶରସନ୍ଧାନ କରୁଥିଲୁଁ ।

ରାମ—ସୁମନ୍ତ୍ର ! ଏ ପିଲାଟି କିଏ ? ଏହାଙ୍କ ଆକୃତି ବେଶ ମଧୁର ଦେଖା ଯାଉଅଛି ।

ସୁମନ୍ତ୍ର—ଆଜ୍ଞା, ମୁଁ ଏହାଙ୍କୁ ଜାଣେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଏ ବଡ଼ ଯୁଦ୍ଧବିଶାରଦ ।

ରାମ—ଏହାଙ୍କ ଆକୃତି ଦେଖି ସେହିପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି, ସଂସାରର ସମସ୍ତ ସାର ପଦାର୍ଥ ଆଉ ପୁଣ୍ୟପୁଞ୍ଜରେ ଏହାଙ୍କ ଦେହ ଗଠିତ ହେଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ନିଷେ ଅଷ୍ଟଦେବ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ରାଣ କରିବାପାଇଁ ଶରୀର ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି କି ?

ଲବ—ରାଜକୁମାର ! ଏ ମହାଶୟ କିଏ ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଏ ଆମ୍ଭ ପିତୃ ।

ଲବ—ତୁମ୍ଭର ଚାରି ଗୋଟି ପିତୃ ବୋଲି ରାମାୟଣ କଥାରେ ଅଛି, ଏ ମହାଶୟ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଏ ଆମ୍ଭର ଜ୍ୟେଷ୍ଠପିତୃ ।

ଲବ—(ସୋଲ୍ଲାସେ) ଏ ମହାଶୟ ନିଷେ ରଘୁନାଥ ! ଅଜ ରାତ୍ରି ସୁକ୍ଷଣରେ ପ୍ରଭାତ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ରାମାୟଣକଥାପୁରୁଷଙ୍କୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲି । ମହାଶୟ ! ପ୍ରଣାମ ।

ରାମ—ବାବୁ ଚିରଜୀବୀ ହୋଇ ଥାଅ । ଆମ୍ଭ କୋଳକୁ ଆସ । (କୋଳରେ ଧରି) ପଦ୍ମପତ୍ର ପରି ସ୍ଥୂଳ ଚିକ୍କଣ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଚନ୍ଦନରସ ପରି ସୁଶୀତଳ ତୁମ୍ଭ ଦେହସ୍ପର୍ଶ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତ କରୁଅଛି ।

ଲବ—(ମନେ ମନେ) ଏହାଙ୍କର ମୋ ପ୍ରତି ଏତେ ଅକାରଣ ସ୍ନେହ, ମୁଁ ଅଜ୍ଞ ଏହାଙ୍କର ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱ ନେଇ ବୃଥା ଏତେ ସୈନ୍ୟ ବିନାଶ କଲି ! (ପ୍ରକାଶ୍ୟେ) ମହାଶୟ, ମୋହର ଦୋଷ କ୍ଷମା କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ରାମ—ତୁମ୍ଭେ କି ଦୋଷ କରିଅଛ କି ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଏ ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରତାପାଧିକ୍ୟର ଘୋଷଣା ଶୁଣି ସହି ନ ପାରି ଆମ୍ଭ ଯଜ୍ଞାଶ୍ୱକୁ ରୋକି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଆମ୍ଭର ଅନେକ ସୈନ୍ୟ ବିନାଶ କରିଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—ହୁଁ, ନ ସହିବା ତ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଭୂଷଣ । ତେଜସ୍ୱୀ ଲୋକେ ଅନ୍ୟର ତେଜ ସହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହା ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ; ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ପ୍ରଖର କିରଣମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକାଶ କଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତମଣି ଅଗ୍ନି ନ ଉଦ୍ଗାରି ରହି ପାରେ କି ? ଆମ୍ଭ ଅଶ୍ୱରକ୍ଷକ ସେନାମାନେ କାହାନ୍ତି ?

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—ଏ ବୀରଙ୍କ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରାଘାତରେ କିଏ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—ତୁମ୍ଭେ ସୁମନ୍ତ୍ର ଦୁହେଁ ଯାକ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ସଂଗ୍ରହ କର ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ଓ ସୁମନ୍ତ୍ର—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ନେପଥ୍ୟେ—ଭାଣ୍ଡାୟନ! ଭାଣ୍ଡାୟନ! ଆୟୁଷ୍ମାନ୍ ଲବର ରାଜସୈନ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କେଉଁଠାରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଛି ? ମତେ ଶୀଘ୍ର କହି ଦିଅ, ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ସେ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏକ ଏକ ଶରରେ ରଣଶାୟୀ କରିବି ।

ରାମ—ବାବୁ ! ଏ କିଏ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଡାକୁଅଛନ୍ତି ?

ଲବ—ଏ ଆମ୍ଭ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତା କୁଶ, ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିବା କଥା ଶୁଣି ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—ବାବୁ ! ତାଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଡାକ ।

ଲବ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । ଉଠିଯାଇ ନେପଥ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଆର୍ଯ୍ୟ! ଆର୍ଯ୍ୟ ! ମୁଁ ଏଠାରେ ଅଛି, ଏଠାକୁ ଆସିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

କୁଶ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ସକ୍ରୋଧେ) ବତ୍ସ ! ଶୁଣିଲ, ରାଜସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତୁମ୍ଭର ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିଲା ? ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁମାନେ ଦାନବମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଅଭୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିବାରୁ

ଘୋର ଗର୍ବୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଆଜ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଗର୍ବ ଖର୍ବ କରିବି ।

ଲବ—ହଁ, ଆମ୍ଭର ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କିଛିକ୍ଷଣ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା, ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ କ୍ରୋଧ ଶାନ୍ତ କରନ୍ତୁ ।

କୁଶ—କାହିଁକି ?

ଲବ—ଏଠାରେ ଦେବ ରଘୁପତି ଅଛନ୍ତି ।

କୁଶ—(ଗୃହଁ ସବିତର୍କେ) ଏ ସେହି ରାମାୟଣକଥାପୁରୁଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡନାଥ !

ଲବ—ଆଜ୍ଞା, ଯେ ଶିବଧନୁ ଭାଙ୍ଗିବା, ଅହଲ୍ୟାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଆଉ ରାବଣ କୁମ୍ଭକର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଭୃତି ଦୁର୍ଦ୍ଦମ୍ୟ ରାକ୍ଷସମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ଦ୍ୱାରା ଏ ପୃଥିବୀରେ ଲୋକୋତ୍ତର ପ୍ରଭାବ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି, ସେହି ମହାପୁରୁଷ ଏ ।

କୁଶ—(ଗୃହଁ) ଆହା ! କି ଆନନ୍ଦମୟ ରୂପ ! ଏ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଚରିତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ରାମାୟଣ କବି ଯେ ଭଗବତୀ ଭାରତୀଦେବୀଙ୍କୁ ଆନନ୍ଦିତା କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରାବଲମ୍ବନରେ ହୋଇଥିବାରୁ ଯଥାର୍ଥ ହୋଇଅଛି । (ନିକଟକୁ ଯାଇ) ମହାଶୟ ! ପ୍ରଣାମ ।

ରାମ—ବାବୁ ଚିରଜୀବୀ ହୋଇଥାଅ, ମୋ କୋଳକୁ ଆସ । (କୋଳ କରି ସ୍ୱଗତ) ଆହା ! ଆମ୍ଭ ସ୍ନେହରୂପ ସାର ପଦାର୍ଥ ଶରୀର ଧାରଣ କରି ଚେତନା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି କି ? ଏହାଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶ ତ କାହିଁକି ଆମ୍ଭ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହରସରେ ଆର୍ଦ୍ର କରି ପକାଉଅଛି ।

ଲବ—ମହାଶୟ ! ଏଠାରେ ଖରା ମୁହଁକୁ ମାଡୁଛି, ଆସ ଏ ଶାଳଗଛ ଛାଇରେ ଯାଇ ବସିବା ।

ରାମ—ହଉ, ବତ୍ସର ଯେ ଇଚ୍ଛା । (ସମସ୍ତେ ଶାଳଗଛ ଛାଇରେ ଯାଇ ବସିବା)

ରାମ—(ସ୍ୱଗତ) ଏ ଲବ କୁଶ ଦୁହେଁ ଋଷିପିଲା ପରି ହୋଇଅଛନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଏହାଙ୍କ ଆକୃତିରୁ, ବସିବା ଭଙ୍ଗୀରୁ ଏବଂ ଚାଲଚଲଣିରୁ ଏ ଦୁହେଁ ରାଜକୁମାର ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଆଉ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କଠାରେ ରଘୁବଂଶୀୟ ରାଜକୁମାରମାନଙ୍କର ଛବିର ଛାୟା ଦେଖା ଯାଉଅଛି, ଯେପରି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମଣିରେ ମନୋହର କିରଣ ଥିବା ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ, ବିକଶିତ ପଦ୍ମରେ କେଶର ଥିବା ସ୍ୱଭାବସିଦ୍ଧ, ସେହିପରି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କଠାରେ ରାଜଲକ୍ଷଣ ସ୍ୱଭାବରେ ରହିଅଛି, ଆଉ ବୃଦ୍ଧ ପାରାବତର କଣ୍ଠ ପରି ଏ ଦୁହିଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ବୃଷଭର ସ୍କନ୍ଧ ପରି ସ୍କନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛି, ଅନେକ ଅଂଶରେ ଏମାନଙ୍କ ଆକୃତି ମୋ ଆକୃତି ପରି ହୋଇଅଛି । କେବଳ ଯେ ମୋ ଆକୃତି ପରି ଏମାନଙ୍କ ଆକୃତି ହୋଇଅଛି ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ, ଭଲ କରି ନିରେଖି ଚାହିଁଲେ ଜନକସୁତାଙ୍କର ସେହି ରୂପ ସେହି ଛବି ଏ ଦୁହିଙ୍କଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଅଛି, ଆଉ ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଲେ ପ୍ରିୟାଙ୍କର ସେହି ନବବିକଶିତ ପଦ୍ମମୁଖର ଛଟା ଦିଶି ଯାଉଅଛି, ନେତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଯଦି ରଙ୍ଗ-ଥାଇ ନୀଳିମା ଦେଖା ଯାଉଅଛି ତଥାପି ପ୍ରିୟାଙ୍କର ସେହି ନେତ୍ର ପରି ଏ ଦୁହିଙ୍କ ନେତ୍ର ମନୋହର ହୋଇଅଛି, ହା ଦେବ ! ମୋ ମନକୁ କାହିଁକି ଅନ୍ୟ ବାଟେ ନେଉଅଛୁଁ ? (ଲୋତକପାତ)

ଲବ—ଦେବ ! ହିମଜଳସିକ୍ତ ପଦ୍ମ ପରି କାହିଁକି ଆପଣଙ୍କ ଜଗନ୍ମଙ୍ଗଳକାରୀ ମୁଖକୁ ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ସିକ୍ତ କରିବା ହେଉଅଛନ୍ତି ?

କୁଶ—ବତ୍ସ ! ରଘୁନନ୍ଦନଙ୍କୁ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କ ବିରହରେ ସମସ୍ତ ଜଗତ୍ ଜୀର୍ଣ୍ଣାରଣ୍ୟ ପରି ବୋଧ ହେଉଥିବ, ସେପରି ସ୍ନେହକୁ ଏପରି ବିରହ, ଏଥିରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସୁଖ କାହୁଁ ଅଇଲା ଯେ ତୁମ୍ଭ ରାମାୟଣ ନ ପଢ଼ିଲା ପରି ପଚାରୁଛ ?

ରାମ—(ସାଶ୍ରୁ ସ୍ୱଗତ) ଏହାଙ୍କ କଥାରୁ ବୋଧ ହଉଚ, ଏ ଦୁହେଁ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ନୁହନ୍ତି, ହୋଇଥିଲେ କି ରଘୁନନ୍ଦନ ଆଉ ସୀତା ଦେବୀ ବୋଲି ଏପରି ସମ୍ବନ୍ଧହୀନ କଥା କହନ୍ତେ ? ଅରେ ଦଗ୍ଧ ହୃଦୟ ! ବୃଥା ସ୍ନେହରେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ବାହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ଏ ପିଲା ଦୁହିଙ୍କର ଦୟାର ପାତ୍ର ହେଲୁ ! (ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ) ବାବୁ ! ତୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ରାମାୟଣ ପ୍ରବନ୍ଧ ପଢିଛ ବୋଲି କହୁଚ, ସେଥିରୁ ତୁମ୍ଭର କିଛି ମୁଖସ୍ଥ ଅଛି ?

ଲବ—ହଁ, ସେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ପଢିଚୁଁ, ସବୁ ମନେ ନାହିଁ, ବାଳଚରିତର ଅନ୍ତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ଏ ଗୀତ ପଦ ମନେ ପଡ଼ୁଚ ।

ରାମ—ଗାଅ ବାବୁ !

ଲବ-କୁଶ—

ମହାତ୍ମା ରାମ ନିଜ ସ୍ୱଭାବରେ
ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ସୀତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରେ ।
ସୀତା ଦେବୀ ସେହି ସ୍ନେହଭାବକୁ
ଯୋଗ୍ୟ ନିଜ ଗୁଣେ ବଢ଼ାଇବାକୁ ।
ସୀତାଦେବୀଙ୍କର ରଘୁନନ୍ଦନ
ପ୍ରାଣଠାରୁ ପ୍ରିୟ ଥିଲେଟି ଜାଣ ।
ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରୀତିଯୋଗ ଉଭୟେ
ଜାଣନ୍ତି ସିନା ସେ ଦୁହେଁ ହୃଦୟେ ।

ରାମ—(ସକରୁଣେ ସ୍ୱଗତ) ହା ଦେବ ! ସେତେବେଳେ ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭ ପ୍ରତି ଏହିପରି ଏକା ହୋଇଥିବ, ଆହା ! ଅକାରଣରେ ପ୍ରିୟାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦେଇ କେତେ ତାପିତ ହଉଚ ? ତାଙ୍କ ଆମ୍ଭ ମନରେ ଯେଉଁ ସ୍ନେହଜନିତ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହୋଇଥିଲା, ସେ କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ସେ ଆନନ୍ଦଜନକ କୌତୁକମାନ କୁଆଡ଼େ ଗଲା, ମୁଁ କେବଳ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବ ବୋଲି ଜୀବିତ ରହିଅଛି !

ଲବ—ଏ ଗଙ୍ଗାକୂଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବନବିହାର ସମୟରେ ଆପଣ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ କରି ଯାହା କହିଥିଲେ ସେହି ଗୀତ ।

ରାମ—ଗାଅ ବାବୁ !

ଲବ-କୁଶ—
ପ୍ରିୟେ ଗୋ ତୁମ୍ଭେ ଶୋଇବା ନିମନ୍ତେ
ପ୍ରସ୍ତରାସନ ପଡ଼ିଛି ଅଗ୍ରତେ ।
ପୁଷ୍ପବୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବକୁଳେ
ଉଭା ହୋଇଛନ୍ତି ଏ ଶିଳା ତଳେ ।
ଆସ ଏଠାରେ କରିବା ଶୟନ
ଆନନ୍ଦ କରିବା ଦୁଃଖିତ ମନ ।

ରାମ—(ସଲଜ୍ଜେ ସକରୁଣେ) ଏ ଦୁହେଁ ବାଳକ ଆଉ ବନବାସୀ ଥିବାରୁ ଏପରି ସରଳପ୍ରକୃତି ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏହାର ଭାବ କିଛି ବୁଝି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଅହା ! ସେଦିନ ସେଠାରେ ତାଙ୍କ ଆମ୍ଭ ମନରେ କି ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହୋଇଥିଲା !

ନେପଥ୍ୟେ—ରାଜସୈନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲବ କୁଶଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ହେଉଥିବା ଶୁଣି ବଶିଷ୍ଠ, ଜନକ ଆଉ ଅରୁନ୍ଧତୀଙ୍କ ସହିତ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାତାମାନେ ସୋଦ୍‌ବେଗେ ଏଣିକି ଆସୁଅଛନ୍ତି ।

ରାମ—କଅଣ ! ଭଗବତୀ ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ ଆଉ ଅମ୍ଭ ମାତାମାନେ ! ପୁଣି ଗୁରୁଦେବ ବଶିଷ୍ଠ ଏବଂ ଜନକ ମଧ୍ୟ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛନ୍ତି ! କଅଣ କରିବି ? କିପରି ମୁଁ ଏମାନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁବି ?

ପୁନଃ ନେପଥ୍ୟେ—ଅରେ ! କି କଷ୍ଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ! ସୀତାବିରହଦୁର୍ବଳ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କେବଳ କ୍ଷତ୍ରିୟ ତେଜରୁ ସେହି ରଘୁନନ୍ଦନ ବୋଲି ଚିହ୍ନି ପାରି ମୋହପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଜନକଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରୁ କରୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମାତାମାନେ ମୋହପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ !

ରାମ—ହା ତାତ ଜନକ ! ହା ମାତାମାନେ ! ଯେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ରାମ ଜନକ ଆଉ ରଘୁବଂଶର ମଙ୍ଗଳରୂପିଣୀ ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ

ବନରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛ, ସେ ପାପୀ ରାମଠାରେ ଦସ୍ୟୁ କରି ମୋହପ୍ରାପ୍ତ ହେଲ ? ବତ୍ସ କୁଶ ଲବ ! ଆସ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରାଇବା ।

କୁଶ ଲବ—ଆଜ୍ଞା, ଆସିବା ହୁଅନ୍ତୁ । (ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଇତି ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍କ

* * *

ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍କ

ନେପଥ୍ୟେ—ଅହେ ନଗରବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ! ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ସରଯୂ କୂଳରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବା ଯାଗଶାଳାରେ ଭଗବାନ୍ ବାଲ୍ମୀକି ଅପ୍ସରାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇବେ, ତୁମ୍ଭେମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାଟକାଭିନୟ ଦର୍ଶନ କରିବ ।

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ ।

ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥି ବସିଥିବା ।

ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ତ୍ରୀ—(ସସମ୍ଭ୍ରମେ ପ୍ରବେଶ ହୋଇ) ହଇଗୋ ସୁନା ! ରଜାଘର ଲୋକ ଡିଣ୍ଡିମ ଦେଇ କଅଣ କହି ଗଲାମ ?

୧ମ ସ୍ତ୍ରୀ—ଆଗୋ ! ମହାରାଜ ସରଯୂ କୂଳରେ ଯେଉଁ ଯାଗଶାଳା ନିର୍ମାଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଠାରେ ବାଲ୍ମୀକି ମୁନି ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇବେ, ଯାହାର ଇଚ୍ଛା ସେ ଯାଇ ସେ ତାମସା ଦେଖିବ ।

୨ୟା—ମହାରାଜ ସୁନା ସୀତାକୁ ନେଇ ଯେଉଁ ଯାଗ କରୁଥିଲେ, ସେ ଯାଗ କଅଣ ସରିଲାଣି ?

୧ମା—ହଁ, ଗୃହ ଦିନ ହେଲା ସରିଲାଣି ।

୨ସ୍ତ୍ରୀ—ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ପୃଥିବୀରେ ଘୋଡ଼ା ବୁଲାଇ ଫେର **ଆସିଲାଣି** ?

୧ମା—**ହଁ, ସେ ଆସିଲାଣି; ମହାରାଜ, ମହାରାଜଙ୍କ ମାଆମାନେ, ଅରୁନ୍ଧତୀ, ବଶିଷ୍ଠ ଦେବ ଆଉ ରାଜର୍ଷି ଜନକ ଆସିଲେଣି ।**

୨ସ୍ତ୍ରୀ—ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଯେଉଁ ଶିଷ୍ୟ ଯୋଡ଼ିକ ଆମ ଏଠେଇଁ ସାଇ ସାଇ ଗୀତ ଗାଇ ବୁଲୁଥିଲେ, ସେ ଯୋଡ଼ିକ କଅଣ ନାଟକ କରିବେ ?

୧ମା—**ନାହିଁ, ରଙ୍ଗାଘର ଲୋକ କହିଗଲା ପରା ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଅପସରୀମାନେ ଆସି ଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରିବେ ।**

୨ସ୍ତ୍ରୀ—ସେ ଋଷିପିଲା ଯୋଡ଼ିଙ୍କୁ **ଆମ** ଏଠା ଲୋକେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ **ପୁଅ ବୋଲି କହୁଛନ୍ତି ।**

୧ମା—ହଁ, ସେ ଦୁହିଙ୍କ ମୁହଁ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ମୁହଁ ପରି ଦେଖା ଯାଉଛି, ଆଉ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ନେଇ ଏହି ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ନିକଟରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଥିଲେ, ଏ ହେତୁରୁ ଲୋକେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ପୁଅ ହେବେ ବୋଲି ଅନୁମାନ କରୁଛନ୍ତି ।

୨ସ୍ତ୍ରୀ—ସେ ଯୋଡ଼ିକ ଏବେ ଆମ ସାଇ ଆଡ଼କୁ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଆସୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ?

୧ମା—ସେ ଯୋଡ଼ିକ ଯାଇ ଏବେ ନହରରେ ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି ।

୨ସ୍ତ୍ରୀ—ସେ ଦୁହେଁ ନହରରୁ ଅନେକ ଠଙ୍କା ପାଇବେ ।

୧ମା—କେହି କିଛି ଦେଲେ ସେମାନେ ନେଉ ନାହାନ୍ତି, ଗୀତ ଗାଇବାକୁ କହିଲେ ନ ଖାଇ ନ ପିଇ ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳ ଯାଏ ବସି ଗୀତ ଗାଉଛନ୍ତି ।

୨ସ୍ତ୍ରା—ତାଙ୍କ ମୁହଁରୁ ସେ ଗୀତ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଶୁଭୁଛି ।

୧ମା—ହଁ, ପିଲା କଣ୍ଠ **ଆଉ** ବାଲ୍ମୀକି ମୁନି ତାଙ୍କୁ ତାନ ଲୟରେ ସେ

ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଶିଖାଇଛନ୍ତି, ତୁମେ ଏ ନାଟକ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ ?

୨ୟା—ମାଇପେ କଅଣ ଏ ନାଟକ ଦେଖିବାକୁ ଯିବେ ?

୧ମା—କେଜାଣି, ଏ ଫୁଲଗୁନ୍ଥା ଏତିକ ହୋଇଥାଉ, ଆସ ମନ୍ତ୍ରିଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟାଙ୍କୁ ଯାଇ ପଚାରି ଆସିବା । (ଫୁଲଗୁନ୍ଥା ଧରି ଉଠିବା)

୨ୟା—ହଉ ଆସ । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ) ବିଷ୍କମ୍ଭକ ।

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ ।

ରଙ୍ଗଭୂମି ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—(ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ) ଅହେ ଦର୍ଶକମାନେ ! ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟ୍ୟାଭିନୟ ଆରମ୍ଭ ହେବ, ଆପଣମାନେ ଆସନ ପରିଗ୍ରହ କରନ୍ତୁ ।

ରାମ—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଦର୍ଶକମାନେ ଯଥାସ୍ଥାନରେ ବସି ଗଲେଣି ?

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଆଜ୍ଞା, ଆପଣ ସିଂହାସନ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ ।

ରାମ—ବତ୍ସ ! ଲବ କୁଶ ଦୁହିଙ୍କୁ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁର ସମାନ ଆସନରେ ବସାଇ ଦିଅ ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଆପଣ ସେ ଦୁହିଙ୍କୁ ବିଶେଷ ସ୍ନେହ କରୁଥିବାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେ ସେହିପରି କରିଅଛୁଁ ।

ରାମ—(ଆସନରେ ବସିବା)

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—(ନିକଟରେ ବସିବା)

ରାମ—ଅଭିନୟ ଆରମ୍ଭ କର ।

ସୂତ୍ରଧାର—(ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ) ଅହେ ଦର୍ଶକମାନେ ! ପ୍ରକୃତାର୍ଥବାଦୀ ଭଗବାନ୍ ବାଲ୍ମୀକି ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ନାଟକ ଛଟାରେ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ କରୁଣରସସମ୍ପନ୍ନ ଗୋଟିଏ ନାଟକ ଏଠାରେ ଅଭିନୟ କରାଇବେ, ଆପଣମାନେ ମନୋନିବେଶ କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ନେପଥ୍ୟେ—ହା ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ! ହା କୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ଏ ମହାରଣ୍ୟରେ ମୁଁ ଏକାକିନୀ ଅଉ ଅଶରଣା ହୋଇ ରୋଦନ କରୁ କରୁ ମୋର ଅସହ୍ୟ ପ୍ରସବ-ବେଦନା ଜାତ ହେଲା, ଏହି ସମୟରେ ମତେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁମାନେ ଖାଇବାକୁ ଗୋଡ଼ାଇବାରୁ ମୁଁ ଭୟରେ ଗଙ୍ଗାରେ ଝାମ୍ପ ଦେଲି ।

ସୂତ୍ରଧାର—ବସୁନ୍ଧରାଙ୍କ କନ୍ୟା ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ମହାରାଜ ମହାରଣ୍ୟରେ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ, ସେଠାରେ ଭୟରେ ତାହାଙ୍କର ନୂତନ ପ୍ରସବ-ବେଦନା ଜାତ ହେଲା, ଏହି ସମୟରେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଖାଇବାକୁ ଗୋଡାଇବାରୁ ସେ ଅନନ୍ୟଗତିକା ହୋଇ ଗଙ୍ଗାରେ ଝାମ୍ପ ଦେଲେ ।

ରାମ—ହା ଦେବ ! ମୋହ ହେତୁରୁ କି ତୁମ୍ଭର ଏହି ପରିଣାମ ହେଲା ? (କାନ୍ଦିବା)

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଦେବ ! ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ, ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ, ନାଟକ ଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ।

(ଗଙ୍ଗା ପୃଥିବୀ ଦଣ୍ଡାୟମାନା, ତଳେ ସଦ୍ୟଜାତ ଶିଶୁ ଯୋଡ଼ିଏ ଓ ସୀତା)

ରାମ—ଲକ୍ଷ୍ମଣ ! ଏ ନାଟକର ମର୍ମ ମତେ କିଛି ବୁଝା ନ ପଡ଼ିବାରୁ ମୋ ଦେହ କଅଣ ହେଇ ଯାଉଚି, ମତେ ଧର ।

ସୀତା—ଉଃ ! ମୋ ଦେହ କଅଣ ହେଇ ଯାଉଚି !

ଗଙ୍ଗା—ବୈଦେହି ! ତୁମ୍ଭେ ବଡ ଭାଗ୍ୟବତୀ, ରଘୁବଂଶର ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ର ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରସବ କଲ ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଦୈବ ଅନୁକୂଳ ହୋଇଅଛି, ରଘୁବଂଶର ମଙ୍ଗଳାଙ୍କୁର ଯୋଡ଼ିଏ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଆରେ ! ଆର୍ଯ୍ୟ ତ କାହିଁକି ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରହି ଯାଇଅଛନ୍ତି ! (ବସିବା)

ସୀତା—ଉଃ ! ମୋ ଦେହ କଅଣ ହୋଇ ଯାଉଅଛି ।

ଗଙ୍ଗା—ବତ୍ସେ ! ଶାନ୍ତ ହୁଅ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ।

ସୀତା—(ଚାହିଁ) ତୁମ୍ଭେ କିଏ ? ଏ କିଏ ?

ପୃଥିବୀ—ଏ ତୁମ୍ଭ ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ଦେବତା ଭାଗୀରଥୀ ଦେବୀ ।

ସୀତା—ଦେବି ! ପ୍ରଣାମ ।

ଗଙ୍ଗା—ତୁମ୍ଭ ପତିବ୍ରତାନୁସାରେ କଲ୍ୟାଣ ସନ୍ତତି ଲାଭ କର । ଏ ତୁମ୍ଭ ମାତା ବସୁନ୍ଧରା ଦେବୀ ।

ସୀତା—(ଚାହିଁ ସକରୁଣେ) ମା ! ମୋହର ଏ ଦୁର୍ଗତି ଦେଖିଲୁ ?

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଯାହାହେଉ, ଏ ଦୁଃସମୟରେ ଗଙ୍ଗା ଅଉ ପୃଥିବୀ ଦୁହେଁ ଦେବୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଥିଲେ ।

ପୃଥିବୀ—(ସାଶ୍ରୁ) ଗଙ୍ଗେ ! ରାମଚନ୍ଦ୍ର କଣ କଲେ ? ଅକାରଣରେ ମୋ ଝିଅକୁ ନିର୍ବାସିତା କରି କେତେ ଦୁଃଖ ଦିଅଇଲେ ।

ଗଙ୍ଗା—ଅଗୋ ! ଭବିତବ୍ୟ ଦୈବୀ ଦୁର୍ବିପାକ ହସ୍ତରୁ କେହି ପ୍ରାଣୀ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀ—ଭାଗୀରଥି ! ଆଉ କହୁଚ ? ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କଅଣ ଏପରି କରିବା ଉଚିତ ହୋଇଚି ? ବିଧିରେ ବିବାହ ହୋଇଥିବା ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ କି ଛାଡ଼ି ଶିଖିଲେ ? ମୋ ଝିଅ ଯେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା, ସେ କଥାକୁ ସେ କଅଣ ବିସ୍ମର କଲେ ? ମୋ ଝିଅ ତାଙ୍କୁ ଏତେ ସ୍ନେହ କରେ ବନକୁ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଗୋଡ଼ାଇ ଯାଇଥିଲା, ସେ ଏତେ କ୍ରୂର ଯେ ମୋ ଝିଅ ଆସନ୍ନପ୍ରସବା ଥିବା ସମୟରେ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁପୂର୍ଣ୍ଣ ମହାରଣ୍ୟରେ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ?

ସୀତା—(ସକରୁଣେ) ଅର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର କାହାନ୍ତି ?

ପୃଥିବୀ—ଅଃ ! କିଏ ତୋ ଅର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର !

ସୀତା—ହଁ, ମା ଠିକ୍ କହୁଚନ୍ତି ।

ରାମ—(ସକରୁଣେ) ହଁ, ମୁଁ ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କୁ ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ ।

ଗଙ୍ଗା—ବସୁନ୍ଧରେ ! ତୁମ୍ଭେ ଜଗତର ଶରୀରରୂପା, କହ ଜାଣି ନ ପାରିଲା ପରି ତୁମ୍ଭ ଜୋଇଁଙ୍କ ଉପରେ କାହିଁକି ରାଗ କରୁଛ? ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତ ଅଶ୍ରାବ୍ୟ ଅକୀର୍ତ୍ତି ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲା, ବତ୍ସ କଅଣ କରନ୍ତ ? ଲଙ୍କାରେ ଯେଉଁ ଅଗ୍ନିବିଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଅନେକ ଦୂରରେ ହୋଇଥିଲା, ଏଠା ଲୋକେ ତାହା ଦେଖି ନ ଥିଲେ, କିପରି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତେ? ଆଉ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀୟ ରାଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନବ୍ରତ କୁଳଧନ ଅଟେ, ତାହା ତ ପାଳିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ବତ୍ସର କି ଦୋଷ ? ତୁମ୍ଭେ ତାହାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୁଅ ।

ପୃଥିବୀ—ଭଗବତି ! ମୁଁ ସବୁବେଳେ ତାହାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ଥାଏଁ, ମୁଁ ସୀତାକୁ ଅତିଶୟ ସ୍ନେହ କରେ ବୋଲି ତାହାର ଏ ଦୁଃଖ ଦେଖି ଏପରି କହିଲି, ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମୋ କନ୍ୟାଠାରେ କିପରି ସ୍ନେହ ତାହା କି ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ ? ସେ ମୋ କନ୍ୟାକୁ ନିର୍ବାସିତା କରି ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସୁକୃତିର ଫଳ କହିବାକୁ ହେବ ।

ସୀତା—ମା ! ମତେ ତୋ କୋଳରେ ଲୀନ କର, ମୁଁ ଆଉ ଯାତନା ସହି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀ—ଏପରି କାହିଁକି କହୁଛୁ ? ଏ ପିଲା ଦୁହିଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବୁ ।

ସୀତା—ମୁଁ ଅନାଥା, ମୁଁ କିପରି ଏ ଦୁହିଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବି ?

ଗଙ୍ଗା—ତୁମ୍ଭେ ସନାଥା, ଅନାଥା ବୋଲି କହୁଛ ?

ସୀତା—ମୁଁ କୁଳଟା, ମୁଁ କାହୁଁ ସନାଥା ହେବି ?

ଗଙ୍ଗା—ତୁମ୍ଭ ସଂସର୍ଗରେ ଆମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ପବିତ୍ର ହେଉଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ନିଜକୁ କାହିଁକି ଅପବିତ୍ରା ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଛ ? ତୁମ୍ଭର ଏ ପୁଅ ଦୁହେଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଦୃଶ ହେବେ, ଏଣିକି ଆଉ ତୁମ୍ଭର କି ଦୁଃଖ ?

ସୀତା—ମୋ ପୁଅ ଦୁହଙ୍କୁ କି ଏଠାରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବ ?

ଗଙ୍ଗା—ଏଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ, ଦୁଧ ଛାଡ଼ିଲାକ୍ଷଣି ନେଇ ଏ ଦୁହଙ୍କୁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଆସିବା, ଏ ଦୁହଙ୍କୁ ସେ ସମସ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟୋଚିତ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଏ ଲବ କୁଶ ଦୁହେଁ ବାଲ୍ମୀକିଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି, ବୋଧହୁଏ ଏ ଦୁହେଁ ଦେବୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେବେ ।

ରାମ—ମୋ ମନରେ ମଧ ସେହି ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମୁଅଛି ।

ସୀତା—ମା ! ମତେ ତୋ ଅଙ୍ଗରେ ଲୀନ କର, ମୁଁ ଆଉ ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ ସହି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ପୃଥିବୀ—ଏ ପିଲା ଦୁହେଁ ଦୁଧ ଛାଡ଼ିବାଯାଏ ଅପେକ୍ଷା କର, ତେଣିକି ତୋର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତା କରିବୁ ।

ଗଙ୍ଗା—ହଁ, ସେହି କଥା କର, ଆସ ସୀତା ପିଲା ଦୁହଙ୍କ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା । (ଗୋଟିଏ ପିଲାକୁ ଗଙ୍ଗାଦେବୀ ଆଉ ଗୋଟିଏକୁ ପୃଥିବୀଦେବୀ ଧରି ସୀତାଙ୍କ ସହ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ରାମ—ହା ଦେବି ! ମୋ ହେତୁରୁ କି ତୁମର ଏହି ଦୁର୍ଗତି ହେଲା ! (ରୋଦନ)

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ମହର୍ଷେ ! ଆପଣ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅଧିକ ଦୁଃଖିତ କରାଇବେ ବୋଲି କି ଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଉଥିଲେ ?

ନେପଥ୍ୟ—ଅହେ ଜଗତ୍ପୂଜ୍ୟା ଅରୁନ୍ଧତି ! ଆମ୍ଭେ ଗଙ୍ଗା ପୃଥିବୀ ଦୁହେଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏ ପୁଣ୍ୟଶୀଳା ଜାନକୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ଏହାଙ୍କୁ ନେଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କର ।

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଆର୍ଯ୍ୟ ! ଆର୍ଯ୍ୟ ! ସୀତାଦେବୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ ଏଣିକି ଆସୁଅଛନ୍ତି ।

(ସୀତାଙ୍କ ସହ ଅରୁନ୍ଧତୀ ଦେବୀ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେବା)

ସମସ୍ତେ—ପ୍ରଣାମ କରିବା ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ସମସ୍ତଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ, ବତ୍ସ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ! ଗଙ୍ଗା ପୃଥିବୀ ଦୁହେଁ ଏ ଜାନକୀ ସଚ୍ଚରିତ୍ରା ଥିବାର ସପ୍ରମାଣ କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭ ଜିମା ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେ କହୁଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ମନରେ କିଛି ଆଶଙ୍କା ନ ରଖି ତୁମ୍ଭର ଏ ଧର୍ମପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କର ।

ରାମ—ମାତଃ ! ଜାନକୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବିଶୁଦ୍ଧ ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାମାନେ ନ କହିଲେ ମୁଁ କିପରି ଗ୍ରହଣ କରିବ ?

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ଅହେ ନଗରବାସୀ ପ୍ରଜାମାନେ ! ଗଙ୍ଗା ପୃଥିବୀ ଦୁହେଁ ଏ ଜାନକୀ ପରିଶୁଦ୍ଧା ଥିବାର ସପ୍ରମାଣ କରି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଆମ୍ଭ ଜିମା ଦେଇଅଛନ୍ତି, ଏବେ ଏହାଙ୍କୁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ମତ ?

ସମସ୍ତେ—(ନୀରବ)

ରାମ—ମାତଃ ! ଲଙ୍କାଦ୍ୱୀପରେ ଯେଉଁ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଗ୍ନିପରୀକ୍ଷା ହୋଇଥିଲା, ତାହା ଆମ୍ଭ ପ୍ରିୟ ପ୍ରଜାମାନେ କେହି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି, ଅତଏବ ଆମ୍ଭେ କହୁଛୁଁ, ଜାନକୀ ପରିଶୁଦ୍ଧା ଥିବାର ଏମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଅହୁରି ଥରେ ପ୍ରମାଣ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଅରୁନ୍ଧତୀ—ବତ୍ସେ ! ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନ ବ୍ରତ ତୁମ୍ଭ କୁଳର ପରମ ଧର୍ମ ଅଟେ, ଅତଏବ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ ନିମିତ୍ତ ଅହୁରି ଥରେ ପ୍ରମାଣ ଦିଅ ।

ସୀତା—(ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ସକରୁଣେ ଓ ସଙ୍କୋଚେ) ଅହେ ପ୍ରଜାବର୍ଗ ! ଆମ୍ଭେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନାହୁଁ, ଏହି ସତ୍ୟ ବଳରେ ଭଗବତୀ ପୃଥିବୀ ଦେବୀ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତୁ, ଆମ୍ଭେ କାୟମନୋବାକ୍ୟରେ

ଅଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚିନ୍ତାରେ କାଳଯାପନ କରୁଅଛନ୍ତି, ଏହି ସତ୍ୟ ବଳରେ ଭଗବତୀ ବସୁନ୍ଧରା ଦେବୀ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଅନ୍ତୁ, ଅମ୍ଭେ ଲଙ୍କାଦ୍ୱୀପରେ ପରାଧୀନା ଥାଇ ସ୍ୱଚ୍ଛା ମନରେ ଅନ୍ୟ କାହାରିକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ନାହୁଁ, ଏହି ସତ୍ୟ ବଳରେ ଭଗବତୀ ବସୁନ୍ଧରା ଦେବୀ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କ ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦିଅନ୍ତୁ ।

(ପୃଥିବୀ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯିବା)

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ଅର୍ଯ୍ୟ ! ଦେଖନ୍ତୁ, ଜାନକୀଙ୍କ ସତ୍ୟ ବଚନରେ ବସୁନ୍ଧରା ଦେବୀ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗଲେ ।

ସୀତା—ଶ୍ୱଶୁରକୁଳ ଦେବତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ, ସକଳ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ, ଅର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମ ଦୁହଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ ।

(ଭୂଗର୍ଭ ମଧ୍ୟକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିବା ।)

ରାମ—ହା ଦେବ ! ରାମୈକଜୀବନେ ! ତୁମ୍ଭେ କ୍ରୂରକର୍ମା ରାମ ଛାଡ଼ି ଭୂଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କଲ ?

ବାଲ୍ମୀକି—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ) ମହାରାଜ ! ଅଉ ଦୁଃଖିତ ହେଲେ କଅଣ ହେବ ? ମାୟାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ବୃଥା ପ୍ରାକୃତ ପୁରୁଷ ପରି ଦୁଃଖିତ ହେଉଅଛ ? ତୁମ୍ଭର ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ ହେଉ ନାହିଁ ? ପୂର୍ବେ ତୁମ୍ଭେ ଦେବ ଥିଲ, କାହିଁକି ମାନବ ଦେହ ଧାରଣ କରିଅଛ ? ସ୍ମରଣ କର, ଦେବକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି, ଦେବତାମାନେ ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶନପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ଏଣିକି ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା କର । ବତ୍ସ କୁଶ ଲବ. ଏଠାକୁ ଅସ ।

କୁଶ ଲବ—(ନିକଟକୁ ଅସିବା)

ବାଲ୍ମୀକି—ବତ୍ସ କୁଶ ଲବ ! ଏ ମହାରାଜ ତୁମ୍ଭ ପିତା, ଏ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ତୁମ୍ଭ କନିଷ୍ଠ ପିତା, ଏ ରାଜର୍ଷି ଜନକ ତୁମ୍ଭ ଦୁହିଁଙ୍କର ଅଜା ଅଟନ୍ତି, ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କର ।

ଲବ କୁଶ—ପ୍ରଣାମ କରିବା ।

ବାଲ୍ମୀକି—ମହାରାଜ ! ଏ କୁଶ ଲବ ଦୁହେଁ ଆମ୍ଭ ଆଶ୍ରମରେ ଥାଇ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବିଧାନାନୁସାରେ ସଂସ୍କୃତ ହୋଇ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ଅଛନ୍ତି, ମନରେ କିଛି ଆଶଙ୍କା ନ କରି ଗ୍ରହଣ କର ।

ରାମ—(ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ) ଏ ଦୁହେଁ ଆପଣଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତମ ସଂସ୍କୃତ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେ ଅବଶ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବୁଁ । (କର ପ୍ରସାରଣପୂର୍ବକ କୋଳରେ ଧରିବା)

ଲକ୍ଷ୍ମଣ—ମହର୍ଷେ ! ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଆମ୍ଭେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲୁଁ ।

ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ—(ଆସନରୁ ଉଠି ଆସି) ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ! ଆସ କୋଲାକୋଳି ହେବା । (ତଥା ଅଭିନୟ)

ବାଲ୍ମୀକି—ଆମ୍ଭେ ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ନାଟକ ଅଭିନୟ କରାଇଥିଲୁଁ, ତାହା ସାଧିତ ହୋଇଅଛି, ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ଏ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ନେଇ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କର, ଆମ୍ଭେ ତପଶ୍ଚରଣାର୍ଥ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଉଅଛୁଁ । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ସମସ୍ତେ—ପ୍ରଣାମ କରିବା ।

ରାମ—(ଉଠି) ବର୍ତ୍ତମାନ ସଭା ଭଙ୍ଗ କରାଯାଉ ।

ସମସ୍ତେ—ଯେ ଆଜ୍ଞା । (ପରଦାପତନ)

ଇତି ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍କ ।

* * *

ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍କ ।

ଦୁଇ ଜଣ ଭିକ୍ଷୁକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ।

୧ମ—ମିତ୍ରେ ! ଘୋର ଖରା ହଉଛି, ଆସ ଏ ବୃକ୍ଷଛାୟାରେ ଟିକିଏ ବସିବା

୨ୟ—ହଉ, ଆସ । (ଦୁହେଁ ବୃକ୍ଷମୂଳେ ବସିବା)

୧ମ—ମିତ୍ରେ ! ଆମ୍ଭ ଏ ନୂତନ ମହାରାଜା କୁଶ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ, କେତେ ଧନ ରତ୍ନ ଆଜ ବାଣ୍ଟି ଦେଲେ। ଆଜ ତ ତାଙ୍କ ଭଣ୍ଡାର ଖାଲି ହୋଇ ଯାଇଥିବ ।

୨ୟ—ଅହେ ! ସେ ଋଷିମାନଙ୍କ ସଂସର୍ଗରେ ବଢ଼ିଥିବାରୁ ଏପରି ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଆଉ ସେ ଏ ଧନ ରତ୍ନର ମୂଲ୍ୟ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ।

୧ମ—ଉତ୍ତରକୋଶଳରେ ଲବ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଧନରତ୍ନ ବାଣ୍ଟିଥିବେ ।

୨ୟ—ହଁ, ସେ ବାଣ୍ଟି ନ ଥିବେ କିଅଣ ? ସେ ଉତ୍ତରକୋଶଳରେ ରାଜା ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

୧ମ—ଆମ୍ଭ ମହାରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ତ ମରି ନାହାନ୍ତି, ସେ ସଶରୀରେ ସରଯୂରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ, ଆଜ କୁଶ କିପରି ତାଙ୍କର ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟିକ୍ରିୟା କଲେ ?

୨ୟ—ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମରି ନ ଥିବେ ଆଉ କିଅଣ ? ସେ କିଅଣ ଆଉ ଫେରି ଆସିବେ ? ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏହିପରି ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଦେହ ଛାଡ଼ନ୍ତି ।

୧ମ—ସୀତାଦେବୀ ଭୂଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ଦିନୁଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦେହ ଛାଡ଼ିବେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ, ସେହି ହେତୁରୁ ଜୀଇଁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କୁଶଙ୍କୁ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ଲବଙ୍କୁ ଉତ୍ତରକୋଶଳରେ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରକେତୁ ପ୍ରଭୃତି ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ରଜା କରାଇ ଦେଇଥିଲେ।

୨ୟ—ହଁ, ସୀତାଦେବୀ ଭୂଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ଦିନୁଁ ତାଙ୍କର ଏ ସଂସାରରୁ ମନ ଛାଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ।

୧ମ—ହଇ ହେ ! ସେ ଦିନ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସରଯୂରେ ପଶି କୁଆଡ଼େ ଗଲେ ?

୨ୟ—ଆଉ କୁଆଡ଼େ ଯାଆନ୍ତେ ? ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଗଲେ ।

୧ମ—ସେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ କିପରି ଗଲେ ? ସ୍ୱର୍ଗ ପରା ଉପରେ ? ସରଯୂ କଅଣ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଲାଗିଛି ?

୨ୟ—ମୂର୍ଖ ! ସରଯୂ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଲାଗିବା ନ ଲାଗିବାରେ କଅଣ ଅଛି ? ଯେ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଏ ସେ କଅଣ ପାଦରେ ଚାଲିକରି ଯାଏ ? ତାହାର ଆତ୍ମା ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଅଦୃଶ୍ୟଭାବରେ ଚାଲିଯାଏ ।

୧ମ—ତେବେ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ଆତ୍ମା ତ ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇ ନ ଥିବ ?

୨ୟ - କାହିଁକି ?

୧ମ—ସେ ଭୂଗର୍ଭରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ମାତ୍ରକେ ପୃଥିବୀ ମୁଦ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା, ତାହାଙ୍କ ଆତ୍ମା ଆଉ କେଉଁବାଟେ ଯାଇଥିବ ?

୨ୟ—ଅହେ ! ଆତ୍ମାର କୌଣସି ଆକୃତି ନାହିଁ, ଯାହାର କୌଣସି ଆକୃତି ଅଛି, ତାକୁ ପାର୍ଥିବ ପଦାର୍ଥମାନେ ଅବଦ୍ଧ କରି ରଖି ପାରନ୍ତି ।

୧ମ—ଅଚ୍ଛା, ସେ କଥା ଥାଉ, ମୁଁ ଶୁଣିଛି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଉ ସୀତାଦେବୀ ସ୍ୱର୍ଗର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ରାବଣକୁ ବିନାଶ କରିବାପାଇଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ, ଏବେ ସିନା ସେ ଦୁହେଁ ଯାଇ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ହୋଇଥିବେ ?

୨ୟ—ହୁଁ, ହୋଇ ନ ଥିବେ କଅଣ ? ସେ ଦିନ ସୀତାଦେବୀଙ୍କ ପାଇଁ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବିକଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିଲାବେଳେ ବାଲ୍ମୀକି ଋଷି କହିଥିଲେ ଶୁଣି ନାହଁ, "ତୁମ୍ଭେ କିଏ ? କାହିଁକି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମିଅଛ ? ଦେବତାମାନେ ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶନାଭିଲାଷୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।" ଏଥିରୁ ବୋଧ ହୁଉଛି, ସେ ଦୁହେଁ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱର୍ଗର ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦେବତାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ପୂଜିତ ହେଉଥିବେ । ଆସ, ଖରା ମଉଳିଲାଣି, ଗାଁକୁ ଯିବା, ବାଟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବା ।

୧ମ—ହଉ ଆସ । (ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ) ବିଷ୍କମ୍ଭକ

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ ।

ସ୍ୱର୍ଗରେ ସିଂହାସନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଆସୀନ,
ଦେବତାମାନେ ସ୍ତୁତି କରୁଥିବା ।

ନାରାୟଣ— ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ସ୍ତୁତି ଗାନ ଶୁଣି ଆମ୍ଭେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରୀତ ହେଲୁଁ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ରାବଣ ଭୟ ଦୂର ହୋଇଅଛି, ଏବେ ଯେ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ ନିଃଶଙ୍କ ଭାବରେ କର । ଆମ୍ଭେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରୁ ଯାଇ ବିଶେଷ କ୍ଳାନ୍ତ ଅଛୁଁ, ବିଶେଷରେ ଆମ୍ଭ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କୁ ବଡ଼ ବାଧା ହୋଇଅଛି, ସେ ବିଶ୍ରାମପ୍ରାର୍ଥିନୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଆମ୍ଭେ ବର୍ତ୍ତମାନ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯାଉଅଛୁଁ ।

ପ୍ରଜାପତି— (ହାତଯୋଡ଼ି) ପ୍ରଭୋ! ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାମତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ମାନବ ଦେହ ଧାରଣ କରି ଅନେକ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବା ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରିବା ହୁଅନ୍ତୁ ।

ନାରାୟଣ— (ହସି) ହଁ, ଅନେକ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ହୋଇଅଛି, ଏଥିରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଆମ୍ଭେ ଆମ୍ଭର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିଅଛୁଁ. ସମୟ ସମୟରେ ଅବତାର ଧାରଣ କରି ଦୁଷ୍ଟ ନାଶନ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ ନ କଲେ ସୃଷ୍ଟି କିପରି ଚଳିବ?

ଇନ୍ଦ୍ର— ଆପଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ମାନବ ଦେହ ଧାରଣ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ, କାହିଁକି ନା ଆପଣ ଜନକଙ୍କ ଘରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅଯୋଧାରେ ଅନେକ ଦିନ ସୁଖ ଭୋଗ କରିବାରେ ମାତିଥିଲେ ।

ନାରାୟଣ— ହଁ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଆମ୍ଭର ଏ ସ୍ୱର୍ଗ କଥା କିଛି ମନେ ପଡ଼ି ନ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭର ସବୁ ସ୍ମରଣ ହେଉଅଛି ।

ପ୍ରଜାପତି— ଆପଣଙ୍କର ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ଞାନ ନ ଥିଲା, ଆପଣ ପ୍ରାକୃତ

ମନୁଷ୍ୟ ପରି ସୁଖରେ ସୁଖୀ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ହେଉଥିଲେ, ଆପଣ ଦେବତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାରେ ତତ୍ପର ନ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହ ଅଯୋଧ୍ୟାରେ ସାଂସାରିକ ସୁଖ ଭୋଗରେ କାଳଯାପନ କରିବାର ଦେଖି ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ଥିର କରିଥିଲୁଁ ଯେ ପ୍ରଭୁ ମାନବ ଦେହ ଧାରଣ କରିଥିବାରୁ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ମାୟାଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଭୁଲି ଯାଇଅଛନ୍ତି, ତେଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପରାମର୍ଶ କରି ନାରଦଙ୍କଦ୍ୱାରା ମାୟାଦେବୀଙ୍କୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରାଇ ତାହାଙ୍କ ମାୟା ବଳରେ ଆପଣଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସହ ବନରେ ନିର୍ବାସିତ କରାଇଥିଲୁଁ ।

ନାରାୟଣ—ଠିକ୍ କଥା, ଏ ମାୟାଦେବୀଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ, ନୋହିଲେ କି ଭରତମାତା ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ବନରେ ନିର୍ବାସିତ କରିବାକୁ କହି ଥାଆନ୍ତେ ?

ଇନ୍ଦ୍ର—ମାୟାଦେବୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନେକ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇଥିଲୁଁ, ସେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଅତି କ୍ରୂର ଭାବରେ କରାଇଥିଲେ ।

ନାରାୟଣ—ଆମ୍ଭର ସେଦିନ କିଛି କଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲା ବରଂ ଆମ୍ଭେ ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନରୂପ ମହାବ୍ରତ ପାଳନ କରିବୁଁ ବୋଲି ଆନନ୍ଦିତ ଥିଲୁଁ, କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ ଦିନ ରାବଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଚୋରି କରି ନେଇ ଯାଇଥିଲା, ସେ ଦିନ ଆମ୍ଭ ମନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା!

ପ୍ରଜାପତି—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ରାବଣକୁ ବିନାଶ କରି ଦେବତାମାନଙ୍କର, ଋଷିମାନଙ୍କର ଆଉ ସମସ୍ତ ଜଗତର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ କରିବା ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ନାରାୟଣ—ପ୍ରଜାପତି ! ଆମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କିଛି କହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ମନରେ କିଛି ଭାବିବ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳର

ଦୟାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଯେ ଯାହା ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛ ତାକୁ ତାହା ଦେଇ ପକାଇବା ଠିକ୍ ହୋଇ ନାହିଁ । କେହି କଠୋର ତପସ୍ୟା କଲେ ତାହାର ପ୍ରାର୍ଥିତ ବର ତାହାକୁ ହଠାତ୍ ଦେଇ ପକାଇବ ନାହିଁ, ଏଣିକି ସ୍ୱଭାବ ବୁଝି ବର ପ୍ରଦାନ କରିବ, ଦୁରାତ୍ମାମାନେ ବର ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ତାହାର ସଦ୍ବ୍ୟବହାର କରି ନ ଜାଣି ସନାତନ ଧର୍ମ ଆଉ ସୃଷ୍ଟି ନାଶ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ସମୟେ ସମୟେ ଅବତାର ଧାରଣ କରିବାକୁ ପଡୁଛି ।

ପ୍ରଜାପତି—ପ୍ରଭୋ ! ରାବଣ ଯେଉଁ ଉଗ୍ର ତପସ୍ୟା କରିଥିଲା ଆପଣ ହୋଇଥିଲେ ତାହାକୁ ତାହାର ପ୍ରାର୍ଥିତ ବର ଅପେକ୍ଷା ଆହୁର କିଛି ଅଧିକ ପ୍ରଦାନ କରି ଥାଆନ୍ତେ, ସେ ତାହା ମସ୍ତକମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଛେଦନ କରି ଅଗ୍ନିରେ ହୋମ କରିଥିଲା ।

ନାରାୟଣ—ହଁ, ଯେ ଯେପରି କଠୋର ତପସ୍ୟା କରିବ ସେ ସେପରି ବର ପାଇବାର ଅଧିକାରୀ, କିନ୍ତୁ ସ୍ୱଭାବ ବୁଝି ବର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଆଉ ଏତେ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ପଡ଼ୁ ନ ଥାନ୍ତା, ଏଥିପାଇଁ କହିଲୁଁ । ଥରେ ଗୋଟାଏ ରାକ୍ଷସ କଠୋର ତପସ୍ୟା କରି ମହାଦେବଙ୍କୁ ତୁଷ୍ଟ କରାଇ ଏହି ବର ମାଗିଥିଲା ଯେ ଆମ୍ଭେ ଯାହା ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେବୁଁ ସେ ଭସ୍ମ ହୋଇଯିବ । ମହାଦେବ ତାହା ସ୍ୱଭାବ ନ ବୁଝି ତଥାସ୍ତୁ ବୋଲି କହିଦେଇଥିଲେ । ଦୁଷ୍ଟ ସେହିକ୍ଷଣି ମହାଦେବଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ହାତ ଦେଇ ତାହାଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିବାକୁ ଗୋଡାଇଲା, ତହୁଁ ମହାଦେବ ଅନନ୍ୟଗତିକ ହୋଇ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଏହିପରି ତ୍ରିଭୁବନ ବୁଲି ଆମ୍ଭ ନିକଟରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଆମ୍ଭେ ଦୁଷ୍ଟାସୁରର ଦୁରଭିସନ୍ଧି ବୁଝି ପାରି ତାହାକୁ ବୈଷ୍ଣବୀମାୟାରେ ମୁଗ୍ଧ କରି କହିଲୁଁ, ରାକ୍ଷସନାଥ ! ତୁମ୍ଭେ

ଏଡ଼େ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ହୋଇ ଭୋଳାଙ୍କ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଛ ? ହସ୍ତରେ କଅଣ ଅଗ୍ନି ଅଛି ଯେ ତୁମ୍ଭେ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଭସ୍ମ କରିଦେବ ? ତୁମ୍ଭେ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ହାତ ଦେଇ ପରୀକ୍ଷା କରୁ ନାହଁ କାହିଁକି ? ଏହିକ୍ଷଣି ତ ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ସବୁ ଜଣା ପଡ଼ିଯିବ । ତହୁଁ ସେ ଅମ୍ଭ ମଧୁର ବାକ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନିଜ ମସ୍ତକରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ସେହିକ୍ଷଣି ଭସ୍ମ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଏ ସବୁ କଥା ଛାଡ଼ । ଦେଖ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଘୁମାଉଅଛନ୍ତି, ଅମ୍ଭେ ବୈକୁଣ୍ଠକୁ ଯାଉଅଛୁଁ, ଆଉ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ଉପକାର କରିବୁଁ କହ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ପ୍ରଭୋ ! ଆପଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ମାନବ ଦେହ ଧାରଣ କରି, ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ରାବଣକୁ ବିନାଶ କରି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ଉପକାର କରିବା ହୋଇଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ବଳି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଉ କି ପ୍ରାର୍ଥନୀୟ ଅଛି ଯେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବୁଁ ? ଯଦି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ଆଉ କିଛି ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତେବେ ଏହି ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତୁ, ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ହରିହର ରଥଙ୍କ ରଚିତ ଆପଣଙ୍କ ଚରିତାବଲମ୍ବିତ ନାଟକମାନ ଏ ଉତ୍କଳରେ ସର୍ବତ୍ର ଅଭିନୀତ ହେଉ, ଆଉ ଏ ନାଟକମାନଙ୍କୁ ଯେ ଭକ୍ତିପୂର୍ବକ ପାଠ କରିବେ ତାହାଙ୍କୁ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ଏବଂ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରତାବଲମ୍ବନପୂର୍ବକ ଏ ନାଟକମାନଙ୍କର ଅଭିନୟ ଦେଖିବେ, ସେମାନେ ପୁତ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଥିଲେ ସତ୍ପୁତ୍ର ଲାଭ କରିବେ, ଧନାର୍ଥୀ ହୋଇଥିଲେ ବିପୁଳ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବେ ।

ନାରାୟଣ—ତଥାସ୍ତୁ । (ପରଦାପତନ)

ଇତି ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ ନାଟକ ସମାପ୍ତ ।

——:o:——

Printed by V. Kar. The U. S. Press, Cuttack.